

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA’NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI*

Myumyun YASHAROV ISOV**

ÖZ

Rusya, ilk kez 1773 yılı içerisinde Tuna Nehri’ne ulaşmıştır. Takip eden yıllarda ise yönünü kalıcı olarak Balkanlara çeviren Petersburg, bölgedeki Ortodoks Osmanlı Hristiyanlarına yönelik etkin bir siyaset yürütmeye başlamıştır.

Çalışmamız, 18. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de II. Katerina döneminde Rusya’nın Sırp, Karadağlılar, Eflâklılar, Boğdanlılar, Bulgarlar ve Rumlara yönelik göç politikası hakkındadır. Makalede, Rusya’nın güneye, Osmanlı sınırlarına doğru topraklarını genişletmesi ile Rus imparatoriçesinin bu “yeni topraklara” Balkanlar dâhil olmak üzere farklı Avrupa ülkelerinden yabancı göçmenleri iskân etme arzusu arasında bağlantı kurulmaktadır. Göçün karakteri, ölçeği, dinamikleri ve temel araçları ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan unsurlar üzerindeki nüfuzu göz önünde bulundurularak, söz konusu dönemde Rusya’nın Osmanlı Hristiyanları arasında yaptığı propaganda özel olarak dikkate alınmıştır ki bu son derece önemli bir konudur. Zira Ortodoksluk, zaman içerisinde Rus İmparatorluğu’nun siyasî bir doktrini ve devlet politikası haline dönüşmüş, hatta Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks Hristiyanlar Petersburg’un elinde bir siyasî silah hâline gelmiştir.

Çalışmada Rusça resmî ve gayriresmî belgelerin yanı sıra Bulgarca, Sırpça, Rusça, Ukraynaca ve Türkçe yayımlanan monografiler, derlemeler ve makalelerden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Rusya, Ortodoks Hristiyanlar, Balkanlar, Göçler.

* Bu makale, 18-21 Eylül 2019 tarihleri arasında Edirne’de düzenlenen “VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu: Balkanlar’a ve Balkanlar’dan Göçler (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e)” adlı uluslararası sempozyumda sunulmuş ve basılmış bildiri hareketle yazılmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Tarihi ABD, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0001-8019-9838, E-posta: mumunisov@trakya.edu.tr

MYUMYUN YASHAROV ISOV

**MIGRATION POLICY OF RUSSIA TOWARDS
ORTHODOX CHRISTIANS IN THE BALKANS IN THE
SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY**

ABSTRACT

In 1773 Russia reached the Danube River for the first time. In the following years, Petersburg permanently oriented itself towards the Balkans and began to conduct an active policy towards the Ottoman Orthodox Christians living here.

The proposed study sheds light on the Russian migration policy towards Serbs, Montenegrins, Wallashians, Moldavians, Bulgarians, and Greeks in the second half of the 18th century, especially during the time of Catherine II. A connection is made between the territorial expansion of Russia to the south and the aspiration of the Russian empress to populate the "new lands" with foreign migrants, including from the Balkans. An attempt is made to delineate the nature, scales, dynamics, and main instruments for the implementation of migration. Given the opportunities for influence in the Ottoman possessions, special attention is paid to the propaganda that Russia spread among the Ottoman Christians during the period under review. This is extremely important because over time Orthodoxy became the political doctrine and state policy of the Russian Empire, in which Orthodox Christians living in the Ottoman state became a political weapon in the hands of Petersburg.

This research uses official and unofficial Russian documents, as well as research-monographs, studies, and articles by Russian, Bulgarian, Serbian, Ukrainian, and Turkish scholars.

Keywords: Ottoman Empire, Russia, Orthodox Christians, Balkans, Migrations.

EXTENDED ABSTRACT

Russian settlement of neighboring regions conquered by Russia is an important topic in historiography. Many prominent Russian historians consider the settlement policy as a dominant factor in the development of the Russian state. Despite this, the number of special studies on migrations to and from Russia in Russian literature is very few. A focus on the 18th century reveals the reason for this. During this period, the Russian state did not conduct accurate, standardized, and well-organized population censuses. Despite the huge statistical accumulation, there is no regular data on the ethnic composition of the population. At that time, the ethnic identity of the population was not yet sufficiently well-defined and even the few people interested in ethnography could not draw the line of distinction between representatives of different ethnic groups who migrated from the Balkans.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

In the 17th century, Russian foreign policy had three main directions: towards Sweden, Polish–Lithuanian Commonwealth, and the Ottoman Empire. Peter I (1682-1725) succeeded only in the northern direction, providing Russia access to the Baltic Sea (1721). The rulers who came after him tried to conduct activity in the other two directions (Poland and the Ottoman Empire). The ideological reason for Russia's targeting of the Ottoman borders is that it saw itself as the legitimate heir to the lands of the Gold Horda (13th-16th centuries) and Kievan Rus (11th-12th centuries). Catherine II also promoted the southward movement as a return to the "archaic" Russian lands. Therefore, the Russian Empress's propaganda for the wars against the Ottoman Empire seeped into fertile land, and the territories to be gained in these wars were propagated not as an occupation but as a return to the "heritage of their ancestors". Of course, Russian territorial expansion depended on reasons such as providing secure borders in geopolitics and foreign policy, providing access to non-freezing ports, preventing border region competition with its enemies, or incorporating them into its sphere of influence, rather than this "historical right".

From the 60s of the 18th century, the northern Black Sea region became the main target of Russia's foreign policy. St. Petersburg's ultimate goal was to reach its southern, natural geographical (strategic) borders from the Caucasus ridges to the northern shores of the Black Sea, including the Crimean peninsula and the Sea of Azov. If Russia had achieved these goals, the Ottoman would have turned it into a second-class factor.

From the 16th century onwards, the Russian ethnic territory began to expand from Siberia and the Northern and Southern Urals to the Pacific Ocean and the middle and lower reaches of the Idyll River. In the 17th-19th centuries, 11 million people settled in the southern European regions and 4.5 million people settled in the eastern regions of Russia. In the late 17th and 18th centuries, migration processes did not only involve the Russian population. Ukrainians were also involved in this intensive migration process, and they even played a fundamental role in the settlement of the southern regions of the Russian Empire on the European continent.

From the beginning of the 17th century, Russian authorities began to be conscious of the importance and role of resettlement policy. The expansion of the country's borders prompted the Russian authorities to revitalize the new lands and exploit the natural resources of these new territories. Settlement policy became increasingly important in Russian domestic and foreign policy, and different projects related to this issue came to the fore.

The Treaty of Bakhchisarai, signed between the Ottoman Empire and Russia on 13/20 January 1681, was the first treaty in which the common

borders between the two states were officially determined. Until this time, the Black Sea was not yet a controversial issue in Ottoman-Russian relations. The Black Sea became a controversial matter during the reign of Peter I (1682-1725), but the Ottoman state, which showed its power, caused the Russian monarch to suspend his plans for this region.

During the reign of Peter I, Russian authorities for the first time began to settle people of Slavic nationality who could serve the border and carry out agricultural activities in the southern regions of Russia. After all, the goal of Russia's resettlement policy was to strengthen its southern borders and weaken the Muslim presence there, as well as the need to benefit economically from the vast steppes of the southern region. However, the impact of these first attempts was limited.

Under Empress Elizaveta Petrovna (1741-1761), the protection of Russia's southern regions and the settlement of Slavic Christians there became an important issue. However, due to the limited human resources of the Russian territories, the idea of immigration from outside became increasingly important. The resettlement of foreigners in the southern regions of the Russian state officially began immediately after on December 24, 1751. In the 1750s, Russia succeeded in attracting around 30.000 migrants to its borders, mostly from the Ottoman and Austrian states. By 1759, the number of Christian immigrants who migrated from the Ottoman Empire and joined the volunteer cavalry and infantry units was approximately 4,500-5,000. It is noteworthy that the immigration of foreigners started to increase gradually during this period. Nevertheless, migrations happen periodically. Migrant flows were relatively weak and migrations are chaotic in nature and mostly involve military groups.

During the reign of Catherine II (1762-1796), the Russian Empire's migration policy became more massive and effective. The first decisions on an active Russian emigration policy were taken on December 4/15, 1762, and July 22/August 2, 1763. With these decisions, Petersburg announced in detail the conditions for accepting migrants from abroad, as well as information about the lands available for settlement. They were subsequently translated into various languages and published in various European newspapers. However, there was dissatisfaction with this immigration policy in Europe. Therefore, the Russian Government suspended its official appeals to immigrants in the autumn of 1766.

The Ottoman-Russian war, which broke out in 1768, showed Russia that one of the "safe" ways to recruit migrants from among the Ottoman Christian subjects was by first enlisting them in the Russian army as volunteers. In wartime, Russian authorities tried to attract people from the

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

Orthodox community into the volunteer forces of the Russian army. At the beginning of 1770, there were 6,300 Moldavians in the ranks of the Russian army, and in the later months of the war, their number almost doubled. Several thousand Bulgarian volunteers fought in the Russian army against the Ottoman forces. At the end of the war, most of these volunteers left the Ottoman borders with the Russian troops and settled in the province of New Russia (Novorossiya). In 1775, the greatest migration of the Ottoman Greeks to Russia from the Mediterranean to Russia took place. According to various sources, the number of Greeks who migrated (mainly those who support the Russian forces in the Mediterranean and their families) was between 3 and 5 thousand. These immigrants established a number of Greek colonies (such as Kerch, Taganrog, Kerson, Balaclava, and Odesa) on the newly occupied lands of the Russian Empire. Moreover, according to a report dated 8 September 1778, 31.098 Christians, both men and women, were encouraged by the Russian authorities to migrate from Crimea to the Azov province. 18.300 of them are Greeks. Between 2.5 and 4 thousand Crimean Greeks lost their lives due to the poorly organized migration campaign. In 1779, the Greek survivors laid the foundations of Mariupol, the largest Greek colony on the coast of the Sea of Azov.

Catherine II's first war officially ended on July 10 (21), 1774. With the Treaty of Kucuk Kaynarca, Russia gained unlimited freedoms, such as the right to build new villages and fortresses in the newly acquired territories and to restore the old ones. This necessitated a new migration, but in the inter-war period, migration to Russia was clandestine.

The new wave of emigration was linked to the Ottoman-Russian War of 1787-1791. During the war, Russian commanders sent special officers to different parts of Wallachia and Moldavia to reorganize volunteer units. As a result of this effort, about 30 volunteer units, which were affiliated with the Russian Danube army and consisting of Vlachs, Moldavians, Bulgarians, Greeks, Serbs, and others, were established.

As in the previous war, these military activities had an impact on the Bulgarians as well. It is estimated that several thousand Bulgarian volunteers joined the Russian armies during this period. In 1790, Bulgarians who had previously joined the Kozak troops settled with their families (about 500 families) in different parts of the Kherson province (Hersonska guberniya). According to Russian diplomatic sources, in the period 1787-1792, about 5 thousand Bulgarian immigrants sought a homeland in Wallachia and Moldavia. The migration of Bulgarians north of the Danube continued in the first years after the war, but the number of settled Bulgarian immigrants who remained on Russian territory was small.

Migrations from Rumelia continued towards the end of the century. This time, the insecurity caused by the decentralization process in the Ottoman Empire had an impact on people's actions. After the Treaty of Iași (1792), a new, albeit weak, migration of Bulgarians began and they settled mainly in Odesa (Hocabey) and its environs. With this treaty, a period of conflict in the development of Ottoman-Russian relations came to an end. Both Catherine II and her successor Pavel I (1796-1801) sought to establish a peaceful relationship with the Ottoman Empire.

After 1792, the wave of emigration among Greeks was also relatively weak and only a small number of Greeks (and Albanians) settled in the southern regions of Russia. In 1794, there were between 200 and 300 Greeks and Albanians in and around Odesa. Almost all of them supported the Russians in the second Ottoman-Russian War in the Mediterranean. In addition, the Russian authorities tried to attract Greeks, especially from the islands, with merchant and maritime experience, as well as those with military experience, in order to benefit the development of the new Black Sea city. According to the 1797 census, the main mass of immigrants in Odesa was Greek immigrants from the Peloponnese, the Aegean Islands, Thessaly, the Ionian Islands, Rumelia, Istanbul, Moldavia, and Wallachia. The migration of Greeks to the Russian borders was illegal.

After the Ottoman-Russian War of 1787-1791, the migration of Bulgarians to Russia continued in secret from the Ottoman authorities (as was the case with the Greeks), as the Russian government did not officially accept migrants from Ottoman lands within the Russian borders in the context of the treaty of "alliance and defence" signed in Istanbul on 23 December 1798. However, the Russian government did not hesitate to instruct local authorities to accept migrants arriving at the Russian border and settle them on vacant land.

After two difficult wars against the Ottoman Empire, Russia succeeded in reaching the Black Sea. The population of the Russian Empire doubled between 1747 and 1796, from 18 million to 36 million. After 1762, the country's population increased by 12 million people, most of which were not the result of natural demographic growth. This increase was a result of the territorial/border expansion Russia achieved under Catherine II. During the second half of the 18th century, Russian immigration policy was primarily motivated by imperial ambitions, the aim being to fulfill the Russian Empire's need for a population that would fight, produce and pay taxes. Of course, the results of Catherine II's policy of attracting foreign immigrants to Russian lands cannot be considered very successful. Because the number of immigrants mentioned did not exceed 100,000 from the beginning to the end

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

of the 18th century. The number of immigrants from the Ottoman Empire and Austria was around 60.000.

Despite their relatively small numbers, the emigrants from the Ottoman borders provided human resources for the resettlement of the barren lands, contributed to the protection of the Russian borders, provided logistical support to the Russian army, and strengthened the conditions for new territorial acquisitions. The policy that Russia began to formulate in the second half of the 18th century would have a strong impact on the balance of life in the Rumelia territories of the Ottoman Empire in the next century.

Giriş

Rusya, 15. ve 16. yüzyıllarda komşu toprakları etkin bir biçimde ele geçirmeye başlamıştır. Rus yetkililer yeni sınırları korumak için mahallî askerî yerleşim yerleri kurmuşlar ve yerel nüfusun temsilcilerine de çeşitli ayrıcalıklar tanıyarak onları askerlik hizmetini yerine getirmek konusunda teşvik etmeye çalışmışlardır. Bundan dolayı bahsedilen dönemdeki toprak genişleme süreci sadece şiddete dayalı olarak sağlanmamıştır. Rusya'nın bir imparatorluk¹ hâline dönüştüğü 18. Yüzyılın başlarından itibaren sınır bölgelerinin iskânı ise daha farklı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Petersburg, köklü devlet geleneğine sahip Rus olmayan çeşitli halkların yaşadığı toprakları ilhak etmeye başlamıştır. Bu sürece, kapsamlı askerî güç kullanımının yanı sıra çeşitli siyasî ve ekonomik önlemlerin uygulanması da eşlik etmiştir.

Rusya tarafından ele geçirilen komşu bölgelerin iskânı meselesi Sovyet öncesi Rus tarih yazımında önemli bir konudur. Önde gelen birçok Rus tarihçi, iskân siyasetini Rus devletinin gelişiminde başat bir etken olarak görmektedir.² Örneğin, 19. yüzyılın en büyük Rus tarihçisi Sergey Solovyov (1820-1870) yeni ele geçirilen toprakların iskânına Rusya'nın gelişiminde

---

¹ 1721'de Rus devleti İmparatorluk olarak ilan edilmiştir. [*Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda*, VI. Cilt (1720-1722), No: 3840, Sankt Petersburg 1830, s. 444-445.] Bu metinde "Rusya" "Rus Devleti" ve "Rus İmparatorluğu" isimleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

² Yu. A. Mizis, S. G. Kaşenko, "Problema Formirovaniya Russkogo Frontira na Yuge Rossii v 16 - Pervoy Polovine 18 v. v Otoçestvennoy İstoriografii", *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta*, Seriya 2, Vipusk 1, 2011, s. 10. Rus tarih literatüründe yazar adları kısaltılmış olarak verildiği için bu makaledeki tüm Rusça kaynaklara ait yazar isimleri kısaltılmış olarak verilmiştir.

önemli bir rol atfetmektedir. Solovyov bu süreci Rusya'nın *bozkır sakinleri, göçebe Asya halkları* ve *Kazaklarla* olan "sürekli" mücadelesine bağlamaktadır.³ Onun bu iddiası daha sonra birçok Rus araştırmacının görüşünü derinden etkilemiştir.⁴ Nitekim Solovyov'un öğrencisi ve önde gelen Rus tarihçilerden biri olan Vasiliy Klyuçevski (1841-1911) de Rusya'nın söz konusu siyasetini Rus tarihinde önemli bir faktör olarak kabul etmiştir. Ona göre Rus tarihi gelişim süreci, Karadeniz kıyıları dâhil olmak üzere Rusya'nın sınırlarının genişletilmesi meselesini son derece açık bir şekilde gündeme getirmiş ve bu da daha 15-16. yüzyıllarda Rus hükümdarların gündeminde "net" bir hâl almıştır.⁵ Klyuçevski'ye göre Rusya tarihi, sürekli olarak iskân politikasına başvuran bir ülkenin tarihidir ve Rusya'nın toprak kazanımları, bu politikanın çerçevesini tayin etmiştir.⁶

1. Rusya'nın 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Yabancılara Yönelik Gerçekleştirdiği Göç Politikasının Tarih Yazımı Açısından Değerlendirmesi

Yeni toprakların" iskânı önemli bir siyaset ve devlet meselesi olduğuna göre bu konunun Rus bilim adamlarının ilgi alanında sürekli veya nispeten daha yoğun bir şekilde yer almış olabileceğini varsaymak doğaldır. Ancak genel olarak Rus alan literatüründe Rusya'ya ve Rusya'dan göçler üzerine yapılan özel çalışmalara bakıldığında bu varsayımın neredeyse yanıltıcı olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü göçler konusu Rus akademisinde çok az çalışılmıştır.⁷ Hemen belirtmek gerekir ki 18. yüzyıldaki demografik süreçleri araştırmak çok karmaşık bir bilimsel görevdir. Zira o dönemde Rus devletinde doğru, standartlaştırılmış ve iyi organize edilmiş nüfus sayımları yapılmamıştır.⁸ Büyük istatistikî birikime rağmen nüfusun etnik yapısı

³ S. M. Solovev, *İstoriya Rossi s Drevneyştih Vremen*, I. Kısım, I-V. Cilt, 2. Baskı, İzдание Visočayşe Utverjdennago Tovareştstva "Obşttestvonnaya Polza", Sankt-Peterburg [1894], s. 11-12.

⁴ Mizis, Kaštenko, *a.g.m.*, s. 10.

⁵ V. O. Klyuçevskiy, *Leksii po Russkoy İstorii*, III. Kısım, Tipografiya V. O. Kirşbauma, Sankt Peterburg 1902, s. 54.

⁶ V. O. Klyuçevskiy, *Soçineniya v Devyati Tomah*, I. Cilt (*Kurs Russkoy İstorii*), I. Kısım, Mıysl, Moskva 1987, s. 50.

⁷ V. M. Kabuzan, *Emigratsiya i Reemigratsiya v Rossii v 18 - Naçale 20 veka*, Nauka, Moskva 1998, s. 9.

⁸ V. M. Kabuzan, *Narodi Rossii v 18 veke, Çislenost i Etniçeskiyy Sostav*, Nauka, Moskva 1990, s. 4.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

hakkında düzenli veri bulunmamaktadır.⁹ Söz konusu dönemde nüfusun etnik kimliği henüz yeterince belirli bir şekilde oluşmamış,¹⁰ dolayısıyla etnografya ile ilgilenen az sayıdaki kişi dahi Balkanlar'dan göç eden farklı etnik grupların temsilcileri arasındaki ayrım sınırlarını çizememiştir.¹¹

Sovyet öncesi Rus tarih yazımında, Rus İmparatorluğu tarafından Güney Ukrayna'ya yapılan iskân ve ekonomik canlandırılmalara yönelik bilimsel ilgi 19. yüzyılın başlarında başlamıştır. 1830'ların sonlarında bu bölgeyi araştıran merkez, Odessa'daki üniversite olmuştur. Aynı zamanda bu şehirde 1839 yılında Odessa Tarihî Eserler Derneği de kurulmuştur. 1843 yılında yerel istatistik konularıyla ilgilenmek üzere Novorossiya (Yeni Rusya) İstatistik Komitesi tesis edilmiş ve müdürü Apolon Skalkovski olmuştur.¹² Bu kişi 1836 ve 1838'de orijinal belgelerle birlikte kendi saha araştırmalarından da geniş ölçüde yararlanarak, "*Hronologičeskoe Obozrenie İstorii Novorossiyskogo Kraja 1731-1823*" [*Yeni Rusya Bölgesinin Tarihine Genel Bir Bakış 1771-1823*] adında iki kitap yayımlamıştır.¹³

Skalkovski'nin kullanmış olduğu arşiv malzemesinin çoğu farklı nedenlerle uzun zaman önce ortadan kaybolmuştur. Onun bu çalışması 18. yüzyılda Balkanlar'dan gerçekleşen göçlere ilişkin önemli bir tarihî kaynak teşkil etmekle birlikte, ilgili dönemdeki nüfus hareketleri hakkında eksik bilgiler de vermiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalı, dolayısıyla söz konusu araştırmaya eleştirel yaklaşılmalıdır.¹⁴ Bu araştırmanın yanı sıra Skalkovski, 1848'de "*Bolgarskie Kolonii v Besarabii i Novorossiyskom Krae* [Besarabya ve Yeni Rusya Bölgesindeki Bulgar Yerleşimleri]" adlı çalışmasını da yayımlamıştır. Bu çalışma sayesinde 18. yüzyılın ortalarından itibaren Bulgar yerleşimlerinin oluşumu, sayıları, nüfusun geçim kaynakları, kamu binalarının inşası ve sair konular hakkında bilgi sahibi olmak

⁹ C. Z. Drobijev, İ. D. Kovalçenko, A. V. Muravev, *İstoriçeskaya Geografiya SSSR*, Vıssşaya Şkola, Moskva 1973, s. 200.

¹⁰ V. M. Kabuzan, *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Guberniy) v 18-Pervoy Polovine 19 veka (1719-1858 gg.)*, Nauka, Moskva 1976, s. 3.

¹¹ P. Keppen, *Ob Etnografiçeskoy Karte Evropeyskoy Rossii*, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, Sankt Peterburg 1852, s. 3, 25.

¹² E. V. Belova, *Migratsionnaya Politika na Yuge Rossiyskoy İmperii i Pereselenie Bolgar v Novorossiyskiy Kray i Besarabiyu (1751-1871 gg.)*, RGOTULS, Moskva 2004, s. 10-11.

¹³ A. A. Skalkovskiy, *Hronologičeskoe Obozrenie İstorii Novorossiyskogo Kraja, 1730-1823*, I. Kısım (*s 1771 po 1796*), Gorodskoy Tipografii, Odessa 1836; II. Kısım (*s 1796 po 1823 god.*), Gorodskoy Tipografii, Odessa 1838.

¹⁴ Kabuzan, *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Guberniy) v 18-Pervoy Polovine 19 veka (1719-1858 gg.)*, s. 7-8.

mümkündür. Söz konusu araştırmacı, ayrıca ana hatlarıyla iskânın aşamalarını ve göçmenlerin geldiği Rumeli bölgelerini de belirlemeye çalışmıştır.¹⁵ Bunun dışında Bulgarların göç sorunu üzerine Nikolay Derjavin'in "*Bolgarskie Kolonii v Rossii* [Rusya'daki Bulgar Yerleşimleri]" adlı çalışması da bulunmaktadır. Yazar çalışmasında göç dalgalarının hacmini, iskânın dönemlendirilmesini Rus İmparatorluğu'nda yaşayan Bulgarların etnografik özelliklerini göstermeye çalışmıştır.¹⁶

1861 yılında, Petr Keppen'in önderliğinde çeşitli çalışmalar ve resmî belgelerdeki yabancı göçüne ilişkin bilgileri kapsayan bir derleme oluşturulmuştur.¹⁷ 1869 yılında Aleksandr Klaus'un Rus İmparatorluğu'ndaki yabancı yerleşimcileri (bilhassa Almanları) konu alan kitabı basılmıştır.¹⁸ Daha sonra, yabancı yerleşimcilerin, özellikle de Osmanlı Hristiyanlarının yerleşim süreçlerinin ortaya çıkış hikâyesi, Grigoriy Pisarevskiy'nin "*İz İstorii İnostrannoy Kolonizatsii v Rossii v 18 veka* [18. Yüzyılda Rusya'daki Yabancı Yerleşimcilerin Tarihi]" adlı kitabının konusunu oluşturmuştur.¹⁹

Yukarıda zikredilen kitapların dışında Petr Ştebalskiy'in "*Potemkin i Zaselenie Novorossiskago Kraya* [Potemkin ve Yeni Rusya Bölgesine Göçler]"²⁰ ile Dmitriy Bagaley'in "*Kolonizatsiya Novorossiskago Kraya* [Yeni Rusya Bölgesi'nin İskânı]"²¹ adlı çalışmaları da konu ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Onların bu çalışmaları, harici (Rusya dışından) ve dâhili (imparatorluk sınırları içerisinde) göçün nispeten kesin ölçөгünü ortaya koyması açısından faydalıdır. Bunun yanı sıra Bagaley'in çalışması, Kuzey

¹⁵ A. Skalkovskiy, *Bolgarskie Kolonii v Besarabii i Novorossiyskom Krae, Statistiçeskiy Oçerk*, Tipografii T. Neymana, Odessa 1848.

¹⁶ N. S. Derjavin, "Bolgarskie Kolonii v Rossii (Tavriçeskaya, Hersonskaya i Besarabskaya Gubernii), Materiali po Slavyanskoy Etnografii", *Sbornik za Narodni Umotvoreniya i Narodopis*, XXXIX. Kitap, Dırjavna Peçatnitsa, Sofya 1914, s. 52.

¹⁷ P. Keppen, *Materialov Dlya İstorii İnorodtsev Evropeyskoy Rossii*, Tipografii İmperatorskoy Akademii Nauk, Sankt Peterburg 1861.

¹⁸ A. Klaus, *Naşı Kolonii, Opiti i Materiali po İstorii i Statistike İnostrannoy Kolonizatsiii v Rossii*, Vipusk, Tipografiya V. V. Nusvalta, Sankt Peterburg 1869.

¹⁹ G. Pisarevskiy, *İz İstorii İnostrannoy Kolonizatsii v Rossii v 18 v. (Po Neizdannim Arhivnim Dokumentam)*, Peçatnya A. İ. Snegirevoy, Moskva 1909.

²⁰ P. Ştebalskiy, "Potemkin i Zaselenie Novorossiyskago Kraya", *Sbornik Antropologiçeskih Statey o Rossii i Stranah ey Prilejaştih*, I. Kitap, 1868, s. 130-143.

²¹ D. İ. Bagaley, *Kolonizatsiya Novorossiyskogo Kraya v Perve Şagi Ego Po Puti Kultur, İstoriiçeskiy Etyud*, Tipografiya G. T. Korçak-Novitskogo, Kiev 1889, s. 77-115.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

Karadeniz tarihine, özellikle de iskân sürecine yönelik bilimsel ilginin artmasında önemli bir rol oynamıştır.²²

Sovyet döneminde göç çalışmalarının gelişimine bakacak olursak, 18. yüzyılın ikinci yarısında Rus İmparatorluğu'nun yeni elde ettiği topraklarda gerçekleştirdiği yerleşimler hakkında bilimsel ilginin uzun süre olmaması dikkat çekicidir. Bu durumun sebebi ise Sovyet biliminin Güney Ukrayna'nın ve Sovyetler Birliği'ndeki diğer bölgelerin tarihini Marksist bakış açısıyla incelemeye başladığı ve sosyo-ekonomik ilişkilerin de bu bağlamda özel bir yere konumlandırıldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda açıkça ortaya çıkmaktadır.²³ 20. yüzyılın 20'li ve 30'lu yıllarında da yabancı yerleşim ve iskânına dair tek bir başlık meydana çıkmamıştır.²⁴ “*İstoriik-Marksist* [Tarihçi-Marksist]” adlı dergi 1941 yılı içerisinde Nataliya Polonskaya-Vasilenko'nun bir makalesini yayımlamıştır. Adı geçen araştırmacı, bu makalesinde Yeni Rusya vilayetinin kuzey kesiminde 1735-1775 yılları arasındaki dönemde Ukraynalı, Rus ve yabancıların yerleşimleri hakkında yeni arşiv verileri sunmuştur.²⁵ Aynı yazar, 1942 yılında yabancı göçmenlerle ilgili bilgilere de yer verdiği daha kapsamlı bir çalışma yayımlamıştır.²⁶

1950'lerin sonu ve 1960'ların başında, aralarında Elena Drujinina'nın 18. yüzyılın son çeyreğinde Yeni Rusya Vilayeti'nin yerleşiminin temel aşamalarını ortaya koyan “*Severnoe Priçernomorie v 1775-1800 gg. [1775-1800 Yıllarında Kuzey Karadeniz Bölgesi]*” adlı monografik çalışmasının da yer aldığı çeşitli eserler yayımlanmıştır. Drujinina, 1775-1782 dönemi ile ilgili analizlerini Skalkovski'nin sunmuş olduğu verilere dayandırırken²⁷ vilayetin 1784-1799 dönemindeki nüfusu hakkında yeni, daha eksiksiz ve doğru bilgiler sunmaktadır.²⁸

²² N. Polonskaya-Vasilenko, “Zaselenie Yujnoy Ukrainy v Seredine 18 veka”, *İstoriik-Marksist*, No: 5, 1941, s. 32.

²³ E. V. Belova, “Graniçar Novoy Serbii: Yujnoslavyanskaya Kolonizatsiya Rossii v 1740-1760-e gg.”, *Vestnik Rossiyskogo Universiteta Drujbi Narodov*, Seriya İstoriya Rossii, No: 1, 2008, s. 83.

²⁴ Kabuzan, *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Guberniy) v 18-Pervoy Polovine 19 veka (1719-1858 gg.)*, s. 14.

²⁵ Polonskaya-Vasilenko, “Zaselenie Yujnoy Ukrainy,” s. 30-46.

²⁶ N. D. Polonskaya-Vasilenko, “İz İstorii Yujnoy Ukrainy v 18 v., Zaselenie Novorossiyskoy Gubernii (1764-1775)”, *İstoriçeskie Zapiski*, No: 13, 1942, s. 130-174.

²⁷ E. İ. Drujinina, *Severnoe Priçernomorie v 1775-1800 gg.*, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut İstorii, Moskva 1959, s. 54-55, 69.

²⁸ Aynı yerde, s. 150, 154-155, 160, 166-167, 200.

1976 yılında Vladimir Kabuzan tarafından “*Zaselenie Novorossii v 18-Pervoy Polovine 19 Vek* [18. Yüzyılda Novorossiya’nın Yerleşimi-19. Yüzyılın İlk Yarısı]” adlı monografi yayımlanmıştır. Söz konusu monografisini geniş kapsamlı arşiv ve yayımlanmış kaynaklara dayandıran Kabuzan, Kuzey Karadeniz bölgesinin yerleşim sürecine ve iktisadî olarak kullanım aşamalarına ışık tutmaktadır. İskânın genel kapsamını, özellikle de Rus İmparatorluğu sınırları dışından gelen göçmenlerin sayısını ve etnik bileşimini sunmaya gayret etmiştir. Bununla birlikte ilgilendiğimiz dönem içerisinde Rus İmparatorluğu’nun göçmen politikasındaki değişiklikleri de belirlemeye çalışmıştır.²⁹

Takip eden yıllarda, Sovyet biliminin konuya olan ilgisi Ukraynalı ve Rus tarihçi, etnograf ve dilbilimcilerin daha genel olan çalışmalarıyla sürmüştür³⁰ ancak bununla birlikte 18. yüzyıl Rusya’sındaki nüfusun büyüklüğü ve etnik bileşiminin incelenmesi konusuna çok az ilgi gösterilmiştir.³¹

Günümüz Rus tarih yazımında, Kuzey Karadeniz bölgesinin iskânı ve iskânın ardından bölgede uygulanan iktisadî politikası hâlâ yeterince incelenmemiştir.³²

Bu konuda nispeten az sayıda yapılmış ve özel meselelerle ilgili verdiği bilgiler dolayısıyla özellikle gözden kaçırılmaması gereken çalışmalardan biri de Elena Belova’nın 2004’te yayımlanan “*Migratsionnaya Politika na Yuga Rossiyskoy İmperii i Preselenie Bolgar v Novorossiyskiy Kray i Bessarabiya (1751-1871 gg)* [Rus İmparatorluğu’nun Güneydeki Göç Politikası ve Bulgarların Yeni Rusya Bölgesi ve Besarabya’ya Yerleştirilmesi (1751-1871)]” isimli monografisidir.

Yazar, bu çalışmasında ilgili dönem boyunca gerçekleşen Bulgar göçüne yönelik çeşitli faktörlerin etkili olduğunu iddia etmektedir. Belova’nın bu çalışmasında Rus İmparatorluğu’nun göç mevzuatı özel bir yer tutmaktadır.³³

²⁹ Kabuzan, *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Guberniy) v 18–Pervoy Polovine 19 veka (1719-1858 gg.)*.

³⁰ Stefan Doynov, *Bulgarite v Ukrayna i Moldova Prez Vizrajdaneto (1751-1878)*, Akademično İzdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, Sofya 2005, s. 12.

³¹ Kabuzan, *Narodi Rossii v 18 veke, Çislenost i Etničeskiyy Sostav*, s. 9-10.

³² Belova, *a.g.e.*, s. 26.

³³ Aynı yerde.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

Güney Ukrayna'nın iskân edilmesi konusu da Ukraynalı akademisyenlerin ilgisini celp etmektedir. Ukrayna'da disiplinlerarası ve bölgesel yaklaşımla Ukrayna topraklarına göç edip yerleşen kişilerle ilgili konular Vladimir Milçev³⁴ ve Olena Baçinskaya³⁵ tarafından incelenmiştir. 2009 yılında Mihail Staņev'in 18. yüzyıl boyunca Rus İmparatorluğu'ndaki Bulgarların göçü ile ilgili verileri de kapsayan bir istatistik derlemesi yayımlanmıştır. Staņev bu derlemesinde Rusya, Ukrayna ve Moldova arşivlerinde yapmış olduğu çalışmalar neticesinde elde ettiği istatistikî verileri sunmuştur.³⁶ Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve bunu takip eden sosyo-politik, ekonomik ve kimliksel süreçler, Rusya ve Ukrayna'daki akademisyenleri özellikle son on yıldaki Rusya-Ukrayna ilişkileri bağlamında, alternatif ve önemli derecede birbirine zıt olan akademik (ideolojik) gerekçeleri sunma gibi yeni bir durumla karşı karşıya bırakmıştır.³⁷

Günümüz itibarıyla çağdaş Bulgar tarih yazımında bahsedilen konu hakkındaki çalışmaların çok yetersiz olduğu söylenmelidir. 18. yüzyılda Bulgarların Osmanlı İmparatorluğu'ndan Rusya'ya göç konusunu, az sayıdaki Bulgar araştırmacılar ele almış, bunlar da çoğunlukla yayımlarını edebî kaynaklara dayanarak hazırlamıştır.³⁸ Söz konusu dönemde Besarabya, Kırım ve Azak Denizi'nin kıyı bölgelerine göç eden Bulgarlarla ilgili ilk monografik çalışma Stefan Doynov tarafından 2005 yılında yayımlanmıştır. Konumuz açısından bu çalışma, farklı iskân dalgaları hakkında bilgi sunmasının yanı sıra Bulgarların 18. yüzyıldaki Osmanlı-Rus savaşlarına katılım konusuna ışık tutması açısından da ilgi çekicidir.³⁹

³⁴ Volodimir Milçev, "Bolgarski Pereselentsi na Zemlyah Zaporozkih Kozakiv Pid Ças Rosiysko-Turetskoi Viyni 1768-1774 Pokiv: Mij Antipatieyu ta Kompimentarnisty", *Bulgarite v Severnoto Priçernomorie. İzsledvaniya i Materiali*, IX. Cilt, 1. Sayı, İzdatelstvo na Velikotyrnovskiya Universitet "Sv. Sv. Kiril i Metodiy", Odesa 2006.

³⁵ O. Baçinska, *Ukrainske Naseleňnya Pridunayskih Zemel. 18.-Poçatok 20. St. (Zaseleňnya y Ekonomične Osvoenyya)*, Astroprint, Odesa 2002.

³⁶ M. Staņev, *Bolgari v Rossiyskoy İmperii, SSSR, Stranah Baltii i SNG*, Statistiçeski Sbornik, I. Cilt (1711-2006), Akademiçeskoe İzdatelstvo İmenni Prof. Marina Drinov, Sofya 2009.

³⁷ V. M. Kabuzan, "Russkaya Etniçeskaya Territoriya v Blijnem Zarubeje i Subiektah Rossiyskoy Dederatsii v 18-20 vv. (1719-1899 gg.)", *Mir Rossii*, No: 2, 1996, s. 43-62; G. Turçenko, F. Turçenko, *Proekt "Novorossiya" 1764-2014 gg., Yubiley na Krovi, Vtoroe İzdanie, İspravlennoe i Dopolnennoe*, Zaporozkiy Natsionalniy Universitet, Zaporozje 2015.

³⁸ Doynov, *Bulgarite v Ukrayna i Moldova Prez Vizrajdaneto (1751-1878)*, s. 14.

³⁹ Aynı yerde.

Türk tarih yazımı bağlamında ele alındığında ise, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan sınırları içerisinde yaşayan Ortodoks Hristiyanların Rusya topraklarına gerçekleştirdiği göçlerle ilgili yapılan çalışmalarda daha da büyük boşlukların olduğu göze çarpmaktadır. Bu konuda birkaç istisnadan biri, Eyyub Şimşek'in 2016 yılında yayımlanan makalesidir. Şimşek'in bu makalesi, 18. yüzyılın sonlarında Osmanlı Rumlarının Rusya'ya göçü ile ilgilidir.⁴⁰

Bu konudaki çalışmaların eksikliğine de değinilmeseydi, konuyla ilgili tarih yazımlarına yaptığımız genel bakış noksan kalırdı. Örneğin, 18. yüzyılın 20-70 yılları arasındaki nüfusun toplam artışı ve etnik bileşimi henüz tespit edilmemiştir ve yüzyılın sonraki yılları için mevcut bilgiler çelişkili olduğu gibi, yerleşimcilerin hangi coğrafyadan göç ettikleri hakkında da açıklayıcı veriler sunmamaktadır.⁴¹ Ayrıca yabancı yerleşimcilerin etnik kimliği sorunu da çözüme kavuşturulmamıştır.⁴² Şimdiye kadar tarihçiler göçlerin nedenleri, Rus göç politikasında zaman içinde meydana gelen değişiklikler ve bunları tetikleyen sebepleri, Slav göç ve iskânının Rus hükümeti tarafından yönetimi ve özellikle Rusya ve Ukrayna sınırlarına 18. yüzyılda yerleşmiş etnik gruplar arasında kurulan ilişkilerle ilgili konuları tam olarak ortaya koyamamışlardır.⁴³

Söz konusu eksiklikler, Osmanlı Hristiyan tebaasının Balkanlar'dan Rusya'ya göçü konusuna yeni bir bakış getirilmesi gerektiği hakkında yeterli gerekçe sunmaktadır, diye düşünüyoruz. Çalışmada çeşitli kaynakların yanı sıra Rusça, Bulgarca, Sırpça, Ukraynaca ve Türkçe olarak yayımlanmış olan araştırma çalışmaları da (monografiler, incelemeler ve makaleler) kullanılmıştır. Konu özelinde kullanılan kaynaklar arasında Rusça olanlarının ağırlıkta olması ise son derece doğal karşılanmalıdır. Bazı metinlerin kaçınılmaz olarak dönemlerinin kültürel, siyasi ve ideolojik ortamının izlerini taşıdığı gerçeği göz önünde bulundurularak anlatım mümkün olduğunca

---

⁴⁰ Eyyub Şimşek, "18. Yüzyılın Sonunda Rusya'nın İskân Politikaları ve Osmanlı Rumlarının Rusya'ya Göçü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI. Cilt, No: 2, 2016, s. 544.

⁴¹ Kabuzan, *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Guberniy) v 18-Pervoy Polovine 19 veka (1719-1858 gg.)*, s. 5.

⁴² Aynı yerde, s. 5.

⁴³ O. V. Medvedeva, "Bolgarskie Pereseleniya v Rossiyu v Politike Rossiyskogo Gosudarstva v XVIII - Pervoy Treti XIX vv.", *Slavyanskiy Mir v Tretet Tisyacheletii, Rossiya i Slavyanskiye Narodi vo Vremeni i Prostranstve*, İnstitut Slavyanovedenie RAN, Moskva 2009, s. 20; Belova, *a.g.m.*, s. 83.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

dengeli hâle getirilmeye çalışılmış ve bunun için de yararlanılan kaynaklar gerekli bilimsel eleştiri süzgecinden geçirilmiştir.

2. 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus Dış Politikasının Ana Hedefleri

Rus dış politikası, 18. yüzyılın ikinci yarısında tamamen II. Katerina'nın (1762-1796) etkisi altında kalmış ve bundan dolayı da bahse konu dönem Rus bilim insanları tarafından ayrı bir "çağ" olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴ 17. yüzyılda, Rus dış politikasında İsveç, Lehistan/Polonya ve Osmanlı Devleti'ne yönelik olmak üzere üç ana yön bulunmaktadır.⁴⁵ I. Petro (1682-1725) Rusya'nın Baltık Denizi'ne çıkışını sağlayarak (1721), yalnızca kuzey yönünde başarı elde etmiştir. Ondan sonra gelen hükümdarlar ise diğer iki yön (Polonya ve Osmanlı Devleti) üzerinde etkin faaliyet yürütmüşlerdir.

II. Katerina tahta çıktıktan sonra dış politikada yeni yollar arama konusunda zaman kaybetmemiştir. Hızlı ve kararlı bir şekilde kendisinden önceki Rus hükümdarların takip ettiği Rusya'nın Baltık bölgesinde güçlenmesi, merkez Avrupa'da yerinin sağlamlaştırılması, Karadeniz'e çıkışın sağlanması, Kırım Tatarları'nın tasfiye edilmesi ve zengin güney topraklarından yararlanması hedeflerini benimsemiştir.⁴⁶

Petersburg'un toprak genişlemesini teşvik eden sebep nedir? İktidardaki elit, Rusya'yı Altın Orda (13-16. yüzyıllar) ve Kiev Rusyası (11-12. yüzyıllar) topraklarının meşru varisi olarak görmüştür. Bu toprakları da Rus yönetiminin "asası altında" bir araya getirmek istemiştir. Elbette Rus toprak genişlemesi bu "tarihî haktan" ziyade jeopolitik ve dış politikada güvenli sınırlar temin etmek, donmayan limanlara ulaşımı sağlamak,

⁴⁴ A. V. İgnatiev, V. N. Ponomarev, G. A. Sanin, *İstoriya Vneşney Politika Rossii XVIII vek (ot Severnoy Voyni do Voyn Rosii protiv Napoleona)*, Mezhunarodnie Otnoşeniya, Moskva 1998, s. 110; *Vek Ekaterina II: Rossiya i Balkani*, Nauka, Moskva 1998.

⁴⁵ M. Lıylova, *Vneşnepolitiçeskaya Deyatelinosti Imperatritsi Ekaterini Vtoroy Velikoy (1762-1796 gg.)*, Disertatsiya na Soiskanie Uçenoy Stepeni Doktora İstoriçeskih Nauk, Voennyi Universitet, Moskva 2011, s. 424.

⁴⁶ V. N. Vinogradov, "Diplomatiya Ekateriny Velikoy", *Novaya i Noveyşaya İstoriya*, No: 3, 2001, s. 138.

düşmanlarıyla sınır bölgeleri rekabetini engellemek ya da onları kendi etki sahasına dâhil etmek gibi sebeplere bağlıdır.⁴⁷

Ünlü Rus bilim insanı Boris Mironov'a göre “*Rusya, diğer devletlerin hak iddia etmediği ya da fethedemediği bölgeleri ele geçirmekteydi*”.⁴⁸ Petersburg’un dış politikasında “Osmanlı meselesi”, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı’ndan Karadeniz’in kuzey kıyıları boyunca toprak ele geçirmek, muhtemelen Polonya “düğümünün çözülmesinden” daha kolay gerçekleştirilebilecek bir hadise olarak değerlendirilmektedir. Belki de bu yüzden 18. yüzyılın 60’lı yıllarından itibaren kuzey Karadeniz bölgesi, Rusya’nın dış politikasında ana hedef hâline gelmiştir.⁴⁹ Rus tarihçiliğinde “klasik” görüşe göre, Karadeniz yönündeki faaliyetler öncelikle Kırım Tatarlarını tasfiye etmek ve güney sınırlarını sağlamlaştırmak arzusunun meydana gelmektedir. Rusya’nın nihaî görevi, Kafkasya sınırlarıyla Kırım ve Azak Denizi’nin de içinde bulunduğu Karadeniz’in kuzey kıyılarına kadar olan güney, doğal coğrafik (stratejik) sınırlarına ulaşmaktır. Rusya, bu hedeflere erişirse Osmanlı faktörünü ikinci sınıf bir faktöre dönüştürecekti.⁵⁰

II. Katerina’nın güneye doğru hareketi, “*kadim*” Rus topraklarına dönüş olarak görülmektedir.⁵¹ Kıdemli bir Rus tarihçi olan Vladilen Vinogradov’a göre, Osmanlı Devleti’ne karşı yapılacak savaşların propagandası Rus kamuoyunda makes bulmuştur. Zira Rusların tarih bilincinde Kuzey Karadeniz toprakları “*kadim*” Rus toprakları olarak değerlendirilmekte ve bu toprakların ele geçirilmesi işgal olarak değil de “*atalarının mirasına*” dönüş olarak düşünülmektedir.⁵²

16. yüzyıldan itibaren Rus etnik bölgesi, Sibiry, Kuzey ve Güney Urallar’dan Pasifik Okyanusu’na, İdil Nehri’nin orta ve alt kesimlerine değin genişlemeye başlamıştır. Rusya’nın 17-19. yüzyıllar arası dönemlerinde Güney Avrupa Bölgeleri’ne 11 milyon, doğu bölgesine de 4,5 milyon kişi yerleşmiştir. 17. yüzyılın sonlarına doğru ve 18. yüzyılda göç süreçleri

⁴⁷ B. N. Mironov, *Sotsialnaya İstoriya Rossii Perioda İmperii (XVIII-naçalo XX v.)*, *Genezis Liçnosti, Demokratiçeskoj Semü, Grajdanskoto Obştestva i Pravovogo Gosudarstva*, S. Petersburg 2003, s. 26.

⁴⁸ Aynı yerde, s. 26.

⁴⁹ İgnatiev, *a.g.e.*, s. 110.

⁵⁰ Klyuçevskiy, *Lektsii po Russkoy...*, s. 52-53; Mironov, *a.g.e.*, s. 26; Lylova, *a.g.t.*, s. 424.

⁵¹ V. N. Vinogradov, “Ekaterina II i Proriyv Rossii na Balkanıy”, *İstoriya Balkan, Vek Yosemnadtsatıy*, Nauka, Moskva 2004, s. 115.

⁵² Vinogradov, “Diplomatiya Ekateriniy Velikoy”, s. 140.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

yalnızca Rus nüfusunu kapsamamaktadır. Bu yoğun göç sürecine Ukraynalılar da dâhil olmuşlar, hatta onlar Rus İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasında bulunan güney bölgelerin iskân edilmesinde temel rol oynamışlardır.⁵³

3. Rus Devleti'nin İlk İskân Teşebbüsleri

17. yüzyılın başından itibaren Rus yetkililer iskân politikasının öneminin ve rolünün bilincine varmaya başlamışlardır. Ülkenin sınırlarının genişlemesi, Rus yetkilileri yeni toprakları canlandırmaya ve bu yeni toprakların doğal kaynaklarını kullanmaya sevk etmiştir. İskân politikası, Rus iç ve dış politikasında giderek önemli bir hâl almış ve bu konu ile ilgili farklı projeler gündeme gelmiştir.⁵⁴

13/20 Ocak 1681 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Bahçesaray Antlaşması iki devlet arasında ortak sınırların resmî olarak belirlendiği ilk antlaşmadır. Bu anlaşmayla Özü (Dinyeper) nehri sınır belirlenmiştir.⁵⁵ Bununla birlikte Karadeniz, bu zamana değin henüz Osmanlı-Rus ilişkilerinde tartışma konusu değildir. Karadeniz, I. Petro döneminde tartışma konusuna dönüşmüştür. I. Petro, 1696 yılında Azak'ı ele geçirmiş⁵⁶ ve Rusya'daki siyasî ortam değişmiştir. Genç ve iddialı Çar, Osmanlı Devleti'ne karşı "Kutsal İttifak"ın müttefiki olan Rusya'nın savaşa devam etmesini istemekte ve Kerç'i ele geçirme arzusundadır. Karadeniz'e çıkış için harp etmek amacıyla Rus filosu kurmaya başlamıştır. Ancak, "Kutsal İttifak"taki devletler daha fazla savaşmak istememiştir. Karadeniz planlarının gerçekleştirilemez olduğunun bilincine varan I. Petro, Osmanlı Devleti'ne karşı tek başına harp etme cesaretini gösterememiştir. 1700 yılında İstanbul'da Osmanlı-Rus Antlaşması yapılmış ve Rusya'nın dış politika hedefi Baltık kıyılarına çevrilmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti ve

⁵³ Tamara Stoilova, *Tretiyat Rim, Mirnite Reşeniya na Ruskata İmperska Politika v Yugoiztočna Evropa prez XVIII v.*, Akademuçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", 2001, s. 150.

⁵⁴ O. D. Vorobieva, O. L., Rıbakovskiy, L. L., Rıbakovskiy, *Migratsionnya Politika Rossii: İstoriya i Sovremennosti*, Moskva 2016, s. 7.

⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım, II. *Selim'in Tahta Çıkışından Karlofça Andlaşmasına Kadar*, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 433; S. F. Oreşkova, "Osmanskaya İmperiya i Rossiya v Svete ih Geopolitiçeskogo Razgraniçeniya", *Voprosy İstorii*, No: 3, 2005, s. 36.

⁵⁶ A. S. Orlov, B. A. Georgiev, N. G. Georgieva, T. A. Sivohina, *İstoriya Rossii, İzdanie Trete, Pererabotannoe i dopolnenoe*, "Prospekt", Moskva 2006, s. 132.

Karadeniz, dönemin Rus dış politika gündeminde askıya alınmıştır.⁵⁷ Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1710 yılında yeni bir savaş patlak vermiştir. I. Petro, Osmanlılarla ikinci savaşın daha ilk aylarında kolay bir başarıya ulaşacağı hayaline kapılmışsa da Prut yenilgisi (1711) onun bu umutlarının suya düşmesine sebep olmuştur. Böylece I. Petro, Osmanlı topraklarını hedefleyen Rus dış politikasının güney batı yönünü tamamen rafa kaldırmıştır.⁵⁸ Rus hükümdarı, İsveç’le yapılan savaştan sonra bile (30 Ağustos 1721) ne Karadeniz’e çıkış sorununa geri dönmüş ne de Osmanlı Devleti sınırları ile ilgili resmî iddialarda bulunmuştur.⁵⁹

Osmanlı Devleti ile ilgili toprak iddiaları ve daha da ileri giden, Osmanlı Devleti’ni yıkma fikri Rusya’da ilk defa Anna İoannovna⁶⁰ (1730-1740) döneminde dile getirilmeye başlanmıştır.⁶¹ 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılın başlarında Kuzey Karadeniz bölgesinin demografik yapısı bozulmuştur.⁶² Savaşlar sonucunda sınırlar sürekli değişmiştir. Antlaşmalar, iki ülke arasında tampon bölge ve nüfussuz alanları öngördüğünden, Osmanlı-Rus sınırları boyunca geniş ıssız bölgeler oluşturmuştur. Bu güvensiz durum iskân için uygun olan sahalara dahi nüfusun yerleştirilememesine sebebiyet vermiştir.⁶³

I. Petro zamanında Rus yetkililer ilk defa Slav uyruklu, sınır hizmetinde bulunabilecek ve tarım faaliyetleri gerçekleştirebilecek kişileri Rusya’nın güney bölgelerine iskân etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte Rus Devleti’nin iskân politikasındaki hedefini güney sınırlarını güçlendirmek ve oradaki Müslüman varlığını zayıflatmanın yanında güney sahasının geniş

⁵⁷ Oreškova, *a.g.m.*, s. 38.

⁵⁸ Aynı yerde.

⁵⁹ Aynı yerde, s. 39.

⁶⁰ Söz konusu isim, literatürde nadir olsa da “*İvannovna*” hâliyle kullanılmaktadır. “*İvan*”, “*İvannoviç*” ve “*İvannovna*” İbranice kökenli (Johanan) erkek ismi olan “*İoannis*”ten (Yunanca: Ιωάννης) türetilmiş ve Ruslaştırılmış isimlerdir. Bkz. N. A. Petrovskiy, *Slovar Russkih Liçnyih İmen, Bolee 3000 İmen*, İzdanie šestoe, stereotipnoe, “Russkie slovari”, “Astrel”, Moskva 2000. 144. Rus hükümdarlar, 16. yüzyıldan itibaren Bizans İmparatorluğu’nun mirasçıları olduklarına dair giderek güçlenen iddiaları sebebiyle, ismin Bizans imparatorları tarafından kullanılan eski biçimine geri dönmüşlerdir. Sovyet öncesi ve güncel Rus tarihi literatüründe ismin eski şekli kullanılmaktadır. Bkz. S. Solovev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, XIX. Cilt (*İstoriya Rossii v Tsarstvovsnie İmperatora Petra II i İmperatritsıy Anny İoannovny*, I. Cilt.), Universitetskoy Tipografii, Moskva 1869; Orlov, *a.g.e.*, s. 147-148.

⁶¹ Oreškova, *a.g.m.*, s. 39.

⁶² Aynı yerde, s. 36, 39.

⁶³ Stoilova, *a.g.e.*, s. 154.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

steplerini kullanarak iktisadî açıdan yararlanma ihtiyacı belirlemiştir.⁶⁴ Fakat bu ilk teşebbüslerin etkisi sınırlı olmuştur.⁶⁵

İmparatoriçe Elizaveta Petrovna yönetiminde (1741-1761) Rusya'nın güney bölgelerinin korunması ve o bölgelere Slav Hristiyan insanların iskân edilmesi önemli bir meseleye dönüşmüştür.⁶⁶ Ancak Rus topraklarının insan kaynaklarının sınırlı olması sebebiyle merkez Rus vilayetlerinde (gubernii) yetersiz iş gücünden yakınılmış⁶⁷, dolayısıyla 1649 yılında Rus köylülerin de kesin olarak toprak kölesi haline getirilmeleri iç göç akınına zorlaştırmıştır.⁶⁸ Bu nedenle Rus topraklarına dışarıdan göç alma fikri giderek önem kazanmaya başlamıştır.⁶⁹

Yabancıların güney bölgelerine resmî olarak iskânı ise Rus hükümetinin yabancılara belirli ayrıcalıklar vaat ederek Rusya'ya yerleşmeleri için çağrıda bulunduğu 24 Aralık 1751 Kararnamesi'nden hemen sonra başlamıştır.⁷⁰ Yasal iskân için Viyana ile anlaşmaya varılmış; ancak İstanbul ile böyle bir anlaşma yapılamamıştır.⁷¹ Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1739 yılında imzalanan Belgrad Antlaşması'na göre, benzer bir göç yasadışı olarak nitelendirilmiştir.⁷² Bununla birlikte Rus yöneticiler Balkan topraklarından kitlesel Hristiyan göçleri için projeler tasarlamışlardır. Ancak Babıâli ile ilişkilerin bozulmaması adına bu projeleri hayata geçirmemişlerdir. Bu elbette Rus tarafının ilk başlardaki niyeti ile ilgili tamamen pasif kaldığı anlamına gelmez. Aksine Rus yetkililer tarafından çeşitli gizli kanallar vasıtasıyla bireylerin veya küçük grupların Rusya'ya göç

⁶⁴ O. V. Medvedeva, "Bolgarskie Pereseleniya v Rossii v Politike Rossiyskogo Gosudarstva v XVIII-Pervoy treti XIX vv.", *Slavyanskiy Mir v Treti Tysyasetlii. Rossii i Slavyanskiye Narodi vo Vremeni i Prostranstve*, İnstitut Slavyanovedenie Rossiyskoy Akademii Nauk, Moskva 2009, s. 22.

⁶⁵ Stoilova, *a.g.e.*, s. 155.

⁶⁶ Medvedeva, *a.g.m.*, s. 22-23.

⁶⁷ S. B. Bernşteyn, "Osnovnye Etapi Pereseleniya Bolgar v Rossii v XVIII-XIX Vekah.", *Sovetskoe Slavyanovedenie*, No: 1, 1980, s. 46.

⁶⁸ Mironov, *a.g.e.*, s. 25.

⁶⁹ Bernşteyn, *a.g.m.*, s. 46; Stoilova, *a.g.e.*, s. 155.

⁷⁰ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda*, XIII. Cilt (1749-1753), No: 9919, Sankt Petersburg 1830, s. 552-558.

⁷¹ Medvedeva, *a.g.m.*, s. 23.

⁷² Georgi Zanetov, "Bilgarskite Kolonii v Rusiya", *Perodiçesko Spisanie na Bilgarskoto Knizhovno Druzhestvo v Sredets*, XXXVII-XXXVIII. Kitap, Sredets 1890, s. 186; Stefan Doynov, "Bilgarski Preselvaniya v Yujna Rusiya Prez 50-te Godini na XVIII vek.", *İstoriçeski Pregled*, No: 11, 1991, s. 16.

etmeleri teşvik edilmiştir.⁷³ Bununla birlikte 1750'lerde Rusya, çoğunluğu Osmanlı ve Avusturya devletlerinden olmak üzere 30 bin civarında göçmeni sınırlarına çekmeyi başaramıştır.⁷⁴

18. yüzyılın ortalarına doğru bu anlamda bir hareketlilik başlamıştır. 1751'de Avusturya hizmetindeki Sırp subaylar Rusya vatandaşı olma talebiyle Viyana'daki Rus Elçiliği'ne başvurmuşlardır.⁷⁵ Elçi Bestujev-Rümin, İmparatoriçe Elizaveta Petrovna'ya yazdığı bir mektupta Sırpı Rus hizmetine alma fikrini ortaya atmıştır. Ona göre bu durum Sırpıların iyi askerler olmasından dolayı “devlet için çok faydalı” olacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne karşı olası bir savaşta yarar gösterebileceklerdir. Zira elçiye göre Osmanlılara karşı askerî tecrübeleri vardır ve diğer Sırpıların tarafından da “her zaman desteklenebileceklerdir”.⁷⁶ Kısa bir süre sonra Rus Elçi (13 Temmuz 1751) Petersburg'dan olumlu cevap almış ve hemen ertesi ay bir grup Sırp Rusya'ya doğru yola çıkmıştır.⁷⁷

11 Ocak 1752'de ismi Novaya Serbiya (Yeni Sırbistan)⁷⁸ olan ilk yerleşim bölgesi kurulmuştur. Bu bölge batıda Sinyuha Nehri ile doğuda Dinyeper Nehri arasında, güneyde Ingul ve Ingulets nehirlerinin kaynaklarından kuzeyde Viza ve Omelnik nehirleri arasında yer almaktadır.⁷⁹ İlerleyen aylarda Rus yetkililer vermiş oldukları özel talimatlarla bu yeni bölgeye yalnızca Ortodoks inancına sahip “Sırp, Makedon, Bulgar ve Eflak halklarının” yerleşmesini şart koşmuşlardır.⁸⁰

En başında (1754) Yeni Sırbistan bölgesine iskân edilen göçmenlerin çoğunluğunu Boğdanlılar (% 75,33) oluşturmaktadır. İkinci sırada ise % 11,56 oranla Sırpıların gelmektedir. Geri kalan tüm göçmenlerin oranı ise

⁷³ S. M. Solovev, *Soçineniya, İstoriya Rossii s Drevnih Vremena*, XII. Kısım, XXIII-XXIV. Cilt, Mıysl, Moskva 1993, s. 145; A. P. Bajova, *Rusko-Yugoslavskie Otnoşeniya vo Vtoroy Polovine XVIII v.*, Nauka, Moskva 1982, s. 131-132; Doynov, “Bılgarski Preselvaniya v Yujna Rusiya Prez 50-te Godini na XVIII vek”, s. 16-17; Medvedeva, *a.g.m.*, s. 23.

⁷⁴ Kabuzan, *Emigratsiya i Reemigratsiya v Rossii v 18 - Naçale 20 veka*, s. 26.

⁷⁵ Bajova, *a.g.e.*, s. 126

⁷⁶ Aynı yerde.

⁷⁷ Yuriy Degtyarev, “Skazanie o Zemle Slavyanoserbskoy-Slavyanoserbiya, 1753-1764”, *Seoba Srba u Rusko Tsastvo Polovinom XVIII Veka*, Zbornik Radova sa Meçunarodnog Nauçnog Skupa u Novom Sadu, 7-9 Maya 2003, Srpsko-Uktainsko Društvo, Arhiv Voyvodine, Muzey Grada Novog Sada, Novi Sad 2005, s. 223-224.

⁷⁸ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii*, XIII. Cilt, No: 9924; s. 581-585.

⁷⁹ Aynı yerde, No: 9967; s. 625.

⁸⁰ Aynı yerde, No: 9935, s. 598-605, No: 9967, s. 625-626, No: 9976, s. 638-639, No: 9993, s. 654-655; No: 10037, s. 716-717.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

%13,11'dir.⁸¹ 1757'nin başında Yeni Sırbistan bölgesindeki topraklarda yabancı göçmenlerin sayısı 5.482 (3.089 erkek ve 2.393 kadın) olmuştur.⁸² Bazı verilere göre 1756'dan 1759'a kadar ferdî veya gruplar hâlinde yaklaşık 2.500 Sırp (ve Karadağlı) Rusya sınırları içerisine yerleşmiştir.⁸³ 1761 yılına gelindiğinde bahsedilen bölgedeki göçmen sayısı 11.179 kişiye (6.305 erkek) ulaşmıştır.⁸⁴ 29 Mayıs 1753 tarihli bir kararla Seversky Donets, Bahmut ve Lugan nehirleri arasında yer alacak olan Slavyano-Serbiya'nın (Slav-Sırbistan) da temelleri atılmıştır.⁸⁵ Başlangıçta göçmen akımı zayıftır. 1755'in ortalarında göçmen sayısı sadece 1.513 (1.101 erkek ve 412 kadın) kişidir. Bu bölgede, Ukraynalı göçmenlerin kabul edilmesi nedeniyle Slav-Sırbistan'ın 1763'teki erkek nüfusu 10.076'ya ulaşmıştır. Bunların, yabancı göçmen, sadece 3.992'si (2.627 Boğdanlı ve 378 Sırp dahil), geri kalanı Ukraynalıdır; yani Slav-Sırbistan'ın özel idarî varlığının sonuna kadar buraya yabancı göçmenlerden çok Ukraynalılar yerleşmiştir.⁸⁶

1755'te Rusya'ya ilk Karadağlı göçmenler ayak basmıştır. Petersburg, Karadağ'dan yapılacak göçü organize etmek için bölgeye gizli Rus ajanları göndermiştir. 1759'a kadar Rusya'ya Karadağ'dan ve Adriyatik bölgesinin farklı yerlerinden 1.499 kişi göç etmiştir.⁸⁷ 1759'dan sonra ise Petersburg, Karadağ'dan yapılacak göç hareketini teşvik etmemiştir. Bundan dolayı da 18. yüzyılın sonuna kadar Karadağlılar Rusya sınırlarına yönelik toplu bir göç akını gerçekleştirilmemiştir.⁸⁸

18. yüzyılın 60'lı yıllarından itibaren Sırp'ların Rusya topraklarına doğru kitlesel bir göçünden bahsetmek ise mümkün değildir; sadece ferdî göçler dikkat çekmektedir.⁸⁹ Bazı kaynaklara göre 1760'ta Yeni Sırbistan ve

⁸¹ V. M. Kabuzan, *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Guberniy) v 18-Pervoy Polovine 19 veka (1719-1858 gg.)*, s. 88.

⁸² Aynı yerde.

⁸³ *İstoriya Srpskog Naroda, Srbi u XVIII Veku*, Çetvrti Kniga, I. Cilt, Srpska Knijevna Zadruga, Beograd 1986, s. 248.

⁸⁴ Kabuzan, *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Guberniy) v 18-Pervoy Polovine 19 veka (1719-1858 gg.)*, s. 88.

⁸⁵ Degtyarev, *a.g.m.*, s. 224.

⁸⁶ Kabuzan, *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Guberniy) v 18-Pervoy Polovine 19 veka (1719-1858 gg.)*, s. 94.

⁸⁷ İ. İ. Leştilovskaya, "Serbiy v Rossii", *Slavyanskije Narodny Yugo-Vostochny Evropy i Rossii v XVIII v.*, Edit. İ. İ. Leştilovskaya, Nauka, Moskva 2003, s. 295; Bajova, *a.g.e.* s. 34.

⁸⁸ N. İ. Hitrova, "Çernogortsıy v Rossii vo Vtoroy Polovine XVIII v.", *Çernogortsıy v Rossii*, İndrik, Moskva 2011, s. 75-76.

⁸⁹ *İstoriya Srpskog Naroda, Srbi u XVIII Veku*, s. 250.

Slav-Sırbistan'ın nüfusu yaklaşık 26.000 kişidir.⁹⁰ 18. yüzyılda Rus İmparatorluğu'na yerleşen Sırp'ların toplam sayısının 10.000 civarında olduğu varsayılmaktadır. Zamanla Sırp göçmenler Ruslar ve Ukraynalılar tarafından asimile edilmiş ve bu süreç -yeni göçmen akışı olmaması, dilsel yakınlık, karma evlilikler, ortak din nedeniyle- çok yoğun olarak yaşanmıştır.⁹¹ 1862 tarihli bir istatistiğe göre eski Sırp yerleşim yerlerinin (Yeni Sırbistan ve Slav-Sırbistan) topraklarındaki nüfustan yalnızca 1.000 kişi Sırp kökenlidir. Herson Vilayeti'nde (eski Yeni Sırbistan'ın tüm topraklarını kapsar) yapılan 1900 yılındaki nüfus sayımında ise Sırp'lar artık hiç yer almamaktadır. Böylece Rusya'daki Sırp yerleşimcilerin izleri tamamen silinmiş, Sırp'larla alakalı sadece bazı eski topografik isimler hayatta kalmıştır.⁹²

Rus yetkililer tarafından tercih edilen dinî ve etnik göçmen gruplarının içinde yer almalarına rağmen bu dönem içerisinde diğer Balkan Slav halkı olan Bulgarların Rusya'ya göçleri yoğun değildir.⁹³ 620 aileden ibaret olan ilk Bulgar göçmen kafilesi, 1752 ve 1754 yılları arasında Sırp'larla beraber Rusya'ya gelmiştir. Bu gelen Bulgar göçmenlerin kaderi belirsizdir.⁹⁴ Bulgar tarih yazımından aktarılan en yeni verilere göre, 1759 yılına doğru Osmanlı Devleti topraklarından göç edip gönüllü süvari ve piyade birliklerine katılan Hristiyan göçmen sayısı yaklaşık olarak 4.500-5.000'dir. Bunlardan en fazla 650-700'ü Bulgar'dır. Genel olarak göçmen Bulgarların sayısı aileleriyle birlikte yaklaşık 1.600-1.800'dür.⁹⁵

Burada, Osmanlı Hristiyanlarının (Bulgarlar dâhil) Osmanlı-Rus Savaşları esnasında Ruslar tarafından gönüllü olarak teşvik edilmesinin, göçmen kazanımı konusunda “en güvenli” yollarından biri olarak görüldüğünü belirtmek gerekir. Bu politika I. Petro zamanında başlamış ve halefleri tarafından genişletilmiştir. Örneğin 1735-39 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Boğdanlı, Ulah, Sırp, Bulgar ve diğer Hristiyan gruplardan oluşan kişiler Osmanlı Devleti'ne karşı Rus saflarında yer almış, savaştan sonra ise yaşadıkları bölgeleri terk ederek, geri çekilen Rus ordusuyla yola çıkmış ve

⁹⁰ Pavlo Rudyakov, “Pereselenie Serbov v Rossii v XVIII Veku v Kontekste Ukrainsko-Serbskih İstoriçeskih Svyazey XVIII-XIX vv.”, *Seoba Srba u Rusko Tsastvo Polovinom XVIII Veka*, s. 367.

⁹¹ *İstoriya Srpskog Naroda, Srbi u XVIII Veku*, s. 250; Leştilovskaya, a.g.m., s. 294.

⁹² Mita Kostić, *Nova Srbija i Slavenosrbija*, Novi Sad 2001 (1. Baskı 1923), s. 146-147.

⁹³ Belova, a.g.e., s. 49.

⁹⁴ Elena Hacinikolova, *Bilgarskite Preselnitsi v Yuzhnite Oblasti na Rusiya 1856-1877*, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya 1987, s. 22; Medvedeva, a.g.m., s. 23; Belova, a.g.e., s. 50.

⁹⁵ Doynov, “Bilgarski Preselvaniya v Yujna Rusiya Prez 50-te Godini na XVIII vek”, s. 38.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

nihayetinde Rus yönetimi tarafından Rus topraklarına iskân edilmişlerdir.⁹⁶ Aşağıdaki bazı satırlarda görüleceği üzere, 1768-74 ile 1787-91 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşları'nda Rus ordusuna katılan Hristiyan gönüllülerinde de böyle bir yol izlenmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi yeni askerî-tarımsal yerleşim yerleri Rusya sınırının en kritik bölgelerini savunmak ve “Müslüman tehlikesini” bertaraf etmek için oluşturulmuştur. Petersburg, bu süreci daha da hızlandırmak amacıyla eski yerleşimlerin tümünü tamamen tasfiye etmek istemiştir. Bulgar tarihçi St. Doynov'a göre yönetimin arzusunun tüm bölgeyi etnik açıdan “*temizleyerek*” Müslüman varlığını oradan uzaklaştırmak olduğuna şüphe yoktur. Rus yönetimi, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ile yaşanabilecek muhtemel olumsuzluktan kaçınmak için de bölgeden Müslüman nüfus ile birlikte eski Hristiyan yerleşimcileri de sürmüştür.⁹⁷

Görüldüğü üzere Elizaveta Petrovna yönetiminde yabancıların göçünün yavaş yavaş artmaya başladığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte göçler periyodik olarak gerçekleşmiştir. Göçler doğası gereği kaotiktir ve çoğunlukla askerî grupları kapsamıştır.⁹⁸ 18. yüzyılın ortasına kadar Rus sınırlarına yönelik göçmen akışı nispeten zayıf olmuştur. Rus İmparatorluğu'nun göç politikası II. Katerina döneminde daha kitlesel ve etkili hâle gelecektir.

4. Aktif Göç Politikasına Doğru

II. Katerina'nın hükümdarlığının henüz başında iç ve dış politikada bir dizi değişiklik yaşanmıştır. Ayrıca II. Katerina, Karadeniz'e doğru Rus genişlemesine daha büyük önem vermek, güneybatı sınırlarının sağlamlaştırılması gibi önemli konulara yoğunlaşmaktan da kaçınmamıştır. Önceki uygulamalarda görüldüğü gibi diğer önlemlerin yanı sıra ıssız güney topraklarının Hristiyan nüfus ile doldurulması, Rusların dış politika programlarının yerine getirilmesine olumlu bir etki yapmıştır. Diğer yandan yeni askerî-ziraî yerleşim yerleri, sınır boyundaki güvenliği göreceli olarak sağlamış olsa da temel görevleri olan geniş ve boş alanları canlandırma işlevlerini yerine getirememişlerdir. Bununla birlikte Rus devleti, ele geçirdiği verimli yeni topraklardan ekonomik olarak yararlanmak şeklinde

⁹⁶ İ. V. Semenova, “Uçastie Bolgar v Rusko-Turetskih Voynah XVIII v.”, *Balkanskiy İstoriçeskiy Sbornik*, I. Cilt, Kişinev 1970, s. 332-334.

⁹⁷ Doynov, “Bılgarski Preselvaniya v Yujna Rusiya Prez 50-te Godini na XVIII vek”, s. 39-41.

⁹⁸ Stançev, *a.g.e.*, s. 11.

belirlediği büyük stratejik hedefine henüz erişememiştir. Bundan dolayı II. Katerina tahta çıktıktan hemen sonra danışmanlarının tavsiyeleri üzerine bu bölge ile ilgili yeni göç ve iskân planları tasarlamıştır.

Rus Devleti'nin aktif bir göç politikasına yönelik ilk kararı, 4/15 Aralık 1762'de imzalanan “*Yabancıların Rusya'da Serbest Yerleşimi Üzerine*” adlı beyannamesidir.⁹⁹ II. Katerina bahsedilen beyannameden altı ay sonra, 22 Temmuz/2 Ağustos 1763 tarihinde ikinci beyannamesini de yayımlamıştır. Bahse konu beyannamede yerleşimcilerin kabulü ile ilgili koşullar, bu konuda yapılacak uygulamalar, boş yerleşim arazilerinin listeleri, çayırlar, ormanlar, ekim arazilerinin her birinin tam sayıları ayrıntılı olarak duyurulmuştur.¹⁰⁰ Beyannamedeki bazı ifadeler şöyledir;

*“Bizim kadim imparatorluğumuz çalışmak için çok uygun topraklara ve çok sayıda zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Günümüze kadar bu toprakların çoğu insansız kalmıştır. Aynı zamanda çok sayıda orman, ticarete uygun göl ve denizlere sahibiz... Ülkemize yerleşmek arzusunda olan herkese şu şartları sunuyoruz. Şartlarımız şunlardır: Göçmenler istedikleri vilayetlere yerleşebilirler. Bunun için yapmaları gereken sadece Yabancı Yerleşimleri Denetim Ofisi'ne veya sınır valiliklerine başvuraktır... Rusya'ya göç etmek isteyen ancak yeterli maddiyata sahip olmayanlar, Rus diplomatik temsilciliklerine ve elçiliklere başvuru yaparak maddî destek alabilirler”.*¹⁰¹

22 Temmuz 1763 tarihli beyanname, Rus Devleti ile yabancı göçmenler arasında gerçekleşecek işleyişi ortaya koymuştur. Buna göre gelenler derhal Rus yetkililere nerede ve ne şekilde yerleşmek istediklerini bildirmek zorundadır; zanaatçı ve tüccar olanlar şehirlere, çiftçi olanlar ise boş arazilere yerleştirilecektir. Beyannamede gelenlerin seçimlerine saygılı olunacağı garantisini verilmiştir. Göçmenler de Rus devletine sadık olacağına dair yemin edeceklerdir.¹⁰²

Beyannamede göçmenlerin faydalanabileceği ayrıcalık ve hakları ilân edilmiştir. Evvelâ dinî geleneklerini özgür bir şekilde yaşatma hakkına

⁹⁹ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda.*, XVI. Cilt (28 Yuli 1762 po 1765), Sankt Petersburg, 1830, No: 11720, s. 126; Vorobieva, a.g.e., s. 8. Rusça tam adı “*O pozvolenii inostrantsam, krome zhidov, vychodit' i selit'sya v Rossii i o svobodnom vovzraçenii v svoë otçestvo russkikh lyudei, bejavivih za granicu*” şeklindedir.

¹⁰⁰ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii*, XVI. Cilt, No: 11880, s. 313-316.

¹⁰¹ Aynı yerde, No: 11880, s. 313.

¹⁰² Belova, a.g.e., s. 57-58; Stoilova, a.g.e., s. 157.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

sahip olacaklardır. İbadethane açabilirler; ancak manastırlarını inşa edemezler. Kendi inanışlarını Rus Hristiyanları arasında yayma hakları da yoktur. Fakat sınır bölgelerinde yaşayan Müslümanlar arasında inançlarını yayabilme hakları vardır, hatta Müslümanlar, Hristiyan göçmenler tarafından toprak kölesi hâline getirilebilirlerdi. Göçmenlerin, yerleştikleri bölgelere bağlı olarak farklı sürelerle, olağandışı angarya işlerden ve vergilerden muafiyetleri söz konusu olmuştur. Buna göre muafiyetin geçerlilik süresi, boş arazilere yerleşmek isteyen göçmenler için 30 yıl, Petersburg, Moskova, Baltık bölgesi ve Finlandiya şehirlerine yerleşmek isteyenler için 5 yıl, imparatorluğun diğer tüm şehir ve kasabalarına yerleşme arzusunda olanlar için ise 10 yıldır.

Tüm göçmenlere 6 ay süreyle barınma imkânı, işletme ve hayvancılıkla alâkalı donanım desteğinin sağlanması vaat edilmiştir. Ayrıcalıklarının süresi içinde göçmenler askerlik hizmetini ifa etmeyeceklerdir. Fabrika kurma, kendi araçlarıyla üretim yapma hakları vardır. Kolonilerde görev dayatmaksızın pazar ve panayırlar organize edebilirler. Bu ayrıcalıkların sona ermesinden sonra göçmenler Rus tebaasının devlet ile ilgili olan tüm görevlerini üstlenmişlerdir.¹⁰³

22 Temmuz 1763 tarihinde Petersburg'da özel imparatorluk kararnamesiyle *Yabancı Göçmenlerin Denetim Ofisi* açılmıştır.¹⁰⁴ Kısa bir süre sonra Yeni Sırbistan ve Slav-Sırbistan'ın özel idarî yapısı ortadan kaldırılarak toprakları, yeni oluşturulan ve sivil ve askerî yönetimi diğer Rus eyaletleriyle aynı olan Yeni Rusya vilayetine (Novorossiyskaya guberniya) dâhil edilmiştir. Böylece Petersburg, yeni elde ettiği toprak arazilerinden yararlanmak için yabancı soylu göçmenlere uyguladığı özerklik politikasına da son vermiştir.¹⁰⁵

II. Katerina göçü teşvik etmek adına 4 Aralık 1762 ve 22 Temmuz 1763 tarihli beyannamelerin çeşitli yabancı gazetelerde yayımlanması ve farklı dillere tercüme edilmesi emrini vermiştir.¹⁰⁶ Rus Dışişleri Bakanlığı ilgili ülkelerde yayımlanması amacıyla bu beyannameleri ülke dışındaki Rus diplomatik temsilciliklerine göndermiştir.¹⁰⁷ Kısa bir süre sonra ilânın

¹⁰³ Stoilova, *a.g.e.*, s. 176-177.

¹⁰⁴ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy Imperii*, XVI. Cilt, No: 11779, s. 312-313. Rusça adı şu şekildedir: "Канцелярии Опекунства иностранных колонистов".

¹⁰⁵ Doynov, *Bulgarite v Ukrayna i Moldova Prez Vızrajdaneto (1751-1878)*, s. 52-54.

¹⁰⁶ Pisarevskiy, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁰⁷ Pisarevskiy, *a.g.e.*, s. 48-49; Stoilova, *a.g.e.*, s. 175.

içerikleri özgür Alman şehirlerinde yayın yapan gazetelerde, Danimarka, İngiltere ve İsveç basınında yayımlanmıştır. II. Katerina'nın çağrısına ülkelerin vermiş olduğu tepkiler farklılık arz etmektedir. Çünkü nüfusun göç etmesi ile ilgili ülkelerin tutumu aynı değildir. Örneğin, 17. yüzyılda İspanya ve Fransa daimî göçe karşı yasal önlemler almıştı; Avusturya ise 1751-1753 yılları arasında Avusturya hizmetinde bulunan Sırpların gönüllü olarak göç etmeleri dışında gerçekleşebilecek herhangi bir göçe karşı çıkmıştı¹, Prusya'da da göç yasaktı.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin Rus göç planlarına yönelik tavrına gelince; İstanbul'un bu tasarımlara olumlu bakmadığı görülmektedir. Babıâli, Kuzey Karadeniz sahillerindeki yerleşimsiz ve ıssız sınır topraklarının Rusya tarafından iskân edilmesini kendi hâkimiyeti için açık tehdit olarak görmüştür. Petersburg'un söz konusu beyannameleri, Osmanlı başkentinde yeni bir kargaşa yaratmış ve Yeni Sırbistan ile Slav Sırbistan bölgelerinin kurulmasıyla ortaya çıkmış olan memnuniyetsizliği daha da arttırmıştır. Petersburg, İstanbul'daki temsilcisine, Osmanlı Devleti ile "*herhangi bir anlaşmazlıktan kaçınmak için*" beyannamelerin açıkça yayılmaması ve göç etmek isteyenlere bilgilerin mümkün olduğunca gizli verilmesi konusunda hususî talimatlarda bulunmuştur.¹⁰⁹

Elbette, Petersburg yalnızca basın kampanyalarıyla yetinmemiştir. Kısa süre sonra Rus yönetimi daha etkili faaliyetler yürütmek adına gerekli adımları atmıştır. 1764'ten itibaren göçe müsaade etmeyen ülkelere, insanların göçe teşvik edilmesi amacıyla özel, gizli ajanlar gönderilmeye başlanmıştır. Rus yetkililer dikkatlerini esas olarak Osmanlı Devleti ve Avusturya İmparatorluğu'na çevirirken¹¹⁰ İstanbul ve Viyana'daki Rus diplomatları da Rusya'ya başarılı göç hareketinin gerçekleşmesi için yardım etmişlerdir.¹¹¹

Rusya, Osmanlı Devleti ve Avusturya İmparatorluğu tebaasından göç etmek isteyen kişilerin bir araya getirilmesi için gönderdiği özel ajanların yanı sıra göçmen akışının artması için özel girişimcilere de başvurmuştur. Bu özel girişimciler, Yabancıları Koruma Bürosu ya da yurt dışındaki Rus diplomatik

¹⁰⁸ Pisarevskiy, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁰⁹ "Bumag İmperatritsıy Ekateriny II", *Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obştestva*, XXXXVIII. Cilt, Petersburg 1885, s. 329; Pisarevskiy, *a.g.e.*, s. 72-73. Stoilova, *a.g.e.*, s. 79, 176, 186.

¹¹⁰ Pisarevskiy, *a.g.e.*, s. 85.

¹¹¹ Aynı yerde, s. 87.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

temsilcilikleri ile belirli ücret karşılığında göçmen toplamak adına anlaşma yapma imkânına sahipti. Kendi paralı ajanlarının yardımlarıyla kendi sorumlulukları çerçevesinde hareket eden özel girişimciler genel olarak Alman devletçiklerinde faaliyet yürütmüşlerdir. Ayrıca göçün kesinlikle yasak olduğu Avusturya, Fransa ve İspanya'da da bazı girişimlerde bulunmuşlardır.¹¹²

Yukarıda bahsedilen girişimlerinden kısa bir süre sonra, II. Katerina geri adım atmak zorunda kalmıştır. “*Rusya, güney topraklarına yerleşme ve onları mümkün olan en kısa sürede iyi ve faydalı bir duruma getirme*”¹¹³ beyanında bulunmuş olsa da çoğu Avrupa ülkesi Rus Hükümeti’ni protesto etmiş ya da Rus paralı ajanlarının görevine son vermek amacıyla önlemler almıştır.¹¹⁴ Özellikle Fransa bu konudaki en keskin tepkiyi veren ülke olmuştur.¹¹⁵ Rusya’nın göçmen politikasına yönelik olarak Avrupa’da artan memnuniyetsizlik Petersburg’u 1766’nın sonbaharında en azından göçmenlere yapılan resmî çağrılarını askıya almaya zorlamıştır.¹¹⁶

5. II. Katerina’nın Göç Politikası ve Balkan Hristiyan Halkları

Osmanlı Devleti’ne karşı yürütülen iki savaş (1768-1774, 1787-1791) Rusya’ya, Balkan Hristiyanları ve özellikle Bulgarlarla doğrudan iletişime geçme imkânı vermiştir.¹¹⁷ Nitekim Rusya’nın güney bölgelerine ilk kapsamlı Bulgar göçlerinin de bu savaşlar esnasında gerçekleştiği görülmektedir.¹¹⁸

Rusya’nın Osmanlı Hristiyan tebaasıyla ilişkileri elbette bu dönemde başlamamıştır. Bu ilişkiler daha eski bir tarihî geçmişe dayanmaktadır. Balkanlardaki Hristiyan tebaanın Rusya’ya yönelik yaklaşımının göçe önemli bir etkisi olduğundan bu konuya biraz daha ayrıntılı değineceğiz.

¹¹² Pisarevskiy, *a.g.e.*, s. 88; Stoilova, *a.g.e.*, s. 185-186.

¹¹³ Pisarevskiy, *a.g.e.*, s. 133.

¹¹⁴ Belova, *a.g.e.*, s. 67.

¹¹⁵ Pisarevskiy, *a.g.e.*, s. 136.

¹¹⁶ Aynı yerde, s. 170.

¹¹⁷ Stoilova, *a.g.e.*, s. 141.

¹¹⁸ Stefan Doynov, “Bilgarskata Emigratsiya ot Vtorata Polovina na XVIII i Pırvoto Desetiletie na XIX. v. v Zemite na Sever ot Dunava”, *V Çest na Akademik Dimitir Kosev, İzsledvaniya po Sluçay 70 godini ot Rozhdenieto mu*, İzdatelstvo na Bylgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1974, s. 83; Veselin Traykov, “Rusko-Turskite Voyni Prez XVIII-XIX v. i Preselvaneto na Bilgari na Sever ot Dunava”, *Voenna-İstoriçeski Sbornik*, No: 3, 1986, s. 21; Konstantin Veliki, *Stranitsi ot Minaloto na Bilgarskiya Narod*, İzdatelstvo na Oteçestveniya Front, Sofya 1987, s. 11; Bernşteyn, *a.g.m.*, s. 46.

Avrupa devletlerinin siyasetinde Hristiyan Balkan halklarının Osmanlı Devleti'ne karşı bir "müttefik" olarak görülmeleri ve kışkırtılmak suretiyle kullanılmaları daha 16-17. yüzyıllarda başlamıştır. Katolik merkezleri Katolik propagandasını küçük bir Osmanlı Hristiyanı grubuyla sınırlı tutmuş; fakat ihtiyaç halinde onları Osmanlı Devleti'ne karşı askerî faaliyetlerde bulunmaya çağırmaktan da geri durmamıştır.¹¹⁹

Balkan Hristiyan halkları arasında Rus etkisinin "aşılınması" için ilk teşebbüsler Rus "tutkusunun" yalnızca manevî değil aynı zamanda Rusya'nın "Blizans"ın varisi olarak algılandığı 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başlarına rastlamaktadır.¹²⁰ Moskova'nın Ortodoksluğun merkezlerinden birine dönüşme fikrinin zamanla gelişmesi ve Ortodoksların buna olan desteği, dindaşlarının "merhametsiz ve insafsız esaretten" kurtarılması Rusya'nın tarihî görevlerinden biri olduğu anlayışını ortaya çıkarmıştır.¹²¹ Bu nedenle Rus hükümdarlar, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebaası üzerindeki etkisini yaygınlaştırmak ve "Üçüncü Roma" olarak destek bulmak için bu amaca yönelik politikalar yürütmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Moskova çarlığının ve ülkesinin en büyük destekçileri de Hristiyan nüfus ile etkileşimde olan ve Rusya ile Balkanlar arasında sürekli seyahat eden ve manastırlara yardım toplayan çok sayıda rahip olmuştur. Zamanla bu rahipler sayesinde Osmanlı Ortodoks Hristiyan aydınları arasında, Rusya'yı doğal müttefik gibi kabul eden bir kitle meydana gelmiş; aynı zamanda bu kitle Rus hükümdarını da meşru Hristiyan önderi olarak görmeye başlamıştır.¹²²

Rusya, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks Hristiyan tebaa üzerinde etki yaratabilmek amacıyla 17. yüzyılın sonlarından itibaren dinî dayanışma

¹¹⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s. 373-378; Mihail Yonov, "Po Vıprosa za Politikata na Avstriya Kıım Turtsiya i Politiceskite Dvizheniya ot Kraya na XVI do Haçaloto na XVIII v.", *İstoriçeski Pregled*, No: 5, 1956, s. 27-53; Mihail Yonov, "Bılgarite i Antiosmanskata Koalitsiya ot Kraya na XVI i Naçaloto na XVII v.", *Vekove*, No: 1, 1980, s. 37-43. İ. S. Dostyan, "Politika Rossii v Balkanskom Voprose: Nekotorie Spornie Problemi İstoriografii", *Slavyanovedenie*, No: 3, 2012, s. 33.

¹²⁰ Andrey Andreev, "Ptišta za Formirane na İdeyata za "Dyado İvan" prez XVII vek.", *Epohi*, No: 2, 1995, s. 76-77.

¹²¹ Vinogradov, "Diplomatiya Ekateriny Velikoy", s. 146.

¹²² Andrey Andreev, "Pravoslavnata i Slavyanskata İdei na Fona na Bılgaro-Ruskite Otnoşeniya prez XV-XIX vek.", *İvan Stoyanov: 60 Godini Otdadeni na İstoriyata i Visşeto Obrazovanie*, Universitetsko İzdatelstvo "Sveti Kiril i Metodiy", Veliko Tırnovo 2009, s. 100-103.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

fikrinden hareketle yasal haklar kazanmak adına ilk küçük adımlarını atmaya başlamıştır.

Örneğin Rus diplomasisi, “Kutsal İttifak” savaşları sonrasında (1698-1700 görüşmelerinde) Osmanlı Devleti’ne Ortodoks Hristiyanların dinî hakları bağlamındaki taleplerini iletmiş ve bunları barış antlaşması metnine koydurmaya çalışmıştır. Ancak bu girişim, müzakerelere katılan diğer devletler tarafından reddedilmiştir. Buna rağmen Rusya, Osmanlı Devleti’ndeki dindaşlarının hamiliği rolünden vazgeçmemiş ve bir müddet sonra (1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’nın belirli maddeleri vasıtasıyla) çok net ve kesin olmamakla beraber bunu başarabilmiştir.¹²³

Rusya’nın Osmanlı Hristiyanlarının geniş kesimi üzerinde yarattığı etki, iç ve dış politika görevlerini tamamlama konusunda kendisine destek arama imkânı vermiştir.¹²⁴ I. Petro 3/14 Mart 1711 tarihindeki Prut Seferi sürecinde Osmanlı Devleti’ndeki Hristiyan nüfusa ilk çağrısını yapmış ve onları şu sözlerle, Rus askerleriyle birlikte Osmanlılara karşı savaşılmaya davet etmiştir:¹²⁵

*“Sizler şimdi Tanrı’nın işaret ettiği zamanda, atalarımızın eski şanını canlandırmak amacıyla onların izine düşün. Din ve vatan, şeref ve namus için, özgürlüğünüz ve torunlarınızın hürriyeti için ordumuza katılın ve düşmana karşı elde silahla harp edin. Tanrı Hristiyanların durumunu düzeltmek için gerçekleşen bu savaşa katılanların tüm günahlarını affedecek, onlar bizden ise merhamet ve mükâfat bulacaktır. Biz oradaki Hristiyan halkı dinsizlerden kurtarmak, Ortodoks dinini ve ona hayat veren haçı yüceltmekten başka şeref arzu etmiyoruz”.*¹²⁶

¹²³ İ. S. Dostyan, “Znaçenie Kyuçyuk-Kaynarciyskogo dogovora 1775 goda v Politike Rossii na Balkanah”, *Vek Ekaterina II: Rossiya i Balkani*, Nauka, Moskva 1998, s. 42-43; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V. Cilt (1774-1912), 5. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, s. 19. Antlaşmanın 7., 11., 14., 16. ve 17. maddeleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 113-116; *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii*, XIX. Cilt (1770-1774), Sankt Petersburg 1830, No: 14 164, s. 959-963.

¹²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, II. Kısım (XVIII. Yüzyıl), 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 179; Stoilova, *a.g.e.*, s. 108; İgnatiev, *a.g.e.*, s. 128.

¹²⁵ N. V. Eşilli, “Antiosmanskie Vistupleniya Bolgar i Russko-Turetskie Voyni Vtoroy Polovini XVIII-Naçala XIX veka.”, *Vestnik Tverskogo Gosudarstvenogo Universiteta*, No: 2, Seriya İstoriya, 2015, s. 156.

¹²⁶ *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo*, XI. Cilt (Yanvari-12 İyulya 1711 goda), İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva 1962, s. 118-119.

I. Petro, 8/19 Mayıs 1711 tarihinde de ikinci bir çağrıda bulunmuştur. Rusya, sadece “*barbar esaretinden kurtarmak*” vaadinde değil, aynı zamanda “*koşulsuz*” Rus “*desteği*” ile eski devletlerini (Orta Çağ devletleri) canlandırma gayesindedir.¹²⁷ Bahsedilen bu iki çağrı Rusya’nın Balkanlar politikasında önemli bir yere sahip olmuş ve Rusya’nın takip eden yıllardaki Güneydoğu Avrupa stratejisini belirleyecek kadar önemli bir yer tutmuştur.¹²⁸

Bu bağlamda, neredeyse bütün 18. yüzyıl boyunca Balkanlar’daki çeşitli Hristiyan halklara yönelik Rus politikasının öncelikle dine, Ortodoksluğa dayandığını belirtmekte fayda vardır.¹²⁹ Bu durum, söz konusu yüzyılda Rusya’nın Balkan Hristiyanları hakkında neden kısır bir bilgiye sahip olduğunu ve göçmenlerin etnik özelliklerini kaydetmediğini kısmen açıklamaktadır.¹³⁰ Öte yandan ise bu yaklaşım 18. yüzyıldaki göç süreci çalışmaları bağlamında farklı halklardan olan göçmenlerin etnik profilinin karıştırılmasına neden olmaktadır. Pek çok Rus ve Ukrayna arşivi henüz incelenmemiştir. Bununla beraber döneme ait kaynaklar da eksik ve çelişkilidir. Burada tekrar hatırlatalım ki 18. yüzyılın ortalarına kadar yapılan nüfus sayımlarında etnik köken belirtilmemiştir. Bazı bölgelerde daha sonra yapılan nüfus sayımı listelerinde etnik kökenin yer almaması, göç akınlarına dâhil olan etnik unsurların rakamını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

II. Katerina yönetimindeki Rus dış politikası, I. Petro zamanının dinamiklerini yeniden kazanacaktır.¹³¹ Osmanlı Devleti ile yaptığı dört kanlı savaştan sonra, I. Petro tarafından yönetilen dış politikanın “*güney istikametinde*” hemen hemen hiçbir kazanımı olmamıştır. II. Katerina’nın

¹²⁷ *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo*, s. 225-227; V. N. Vinogradov, “Tragediya na Reke Prut”, *İstoriya Balkan, Vek Vosemnadtsati*, Nauka, Moskva 2004, s. 57; Dostyan, “Politika Rossii v Balkanskom Voprose: Nekotorie Spornie Problemi İstoriografii”, s. 33.

¹²⁸ Vinogradov, “Tragediya na Reke Prut”, s. 57.

¹²⁹ Tamara Stoilova, “Dilgiyat Pıt na Rusiya Kıym Balkanite (ot Vremeto na Petr I do 60te Godini na XIX Vek)”, *Mejdunarodna Naučna Konferenciya Bulgariya i Rusiya, Mejdunarodna Priznatelnostta i Pragmatizma, Dokladi*, İnstitut po İstoriya Kıym Bylgarskata Akademiya na Naukite, Forum Bulgariya-Rusiya, Sofiya 2008, s. 45.

¹³⁰ İ. S. Dostyan, “Balkanskiye Problemiy v Russkoy Obştestvennoy Mıysli (Konets XVII - Pervaya Çetvert XIX v.)”, *Balkanskiye İssledovanie*, IX. Kitap, *Voprosy Sotsialnoy, Politiceskoy i Kulturnoy İstorii Yugo-Vostoçnoy Evropıy*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1984, s. 72; Elka Drosneva, “Bilgarite v Ruskata İstoriopis ot XVIII v.”, *İstoriçeski Pregled*, No: 2, 1984, s. 102. Ayrıca bkz. *Otkrytie “Bratev-Slavyan”*, *Russkie Puteşestveniki na Balkanah v Pervoy Polovine XIX Veka*, Sostavlenie, Predislovie, Biografiçeskie Spravki, Kommentarii i Zaklyuçitelnaya Statiya M. V. Belova, Nestor-Nestor, Sankt-Peterburg 2018.

¹³¹ Vinogradov, “Diplomatiya Ekateriny Velikoy”, s. 136.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

hükümlerinin başında Rusya'nın Karadeniz'e çıkışı bulunmamaktadır. Hatta çıkışı olan Azak Denizi'nde bir donanma bulundurma hakları dahi mevcut değildir. Bununla barışık olma durumu ise Rus tahtının yeni sahibinin aktif dış politika anlayışı ile uyumluluk göstermemektedir. Bundan dolayı da Osmanlı Devleti ile yapılacak yeni bir savaş kaçınılmazdır.¹³² Bu gelişmeler dikkate alındığında II. Katerina'nın I. Petro örneğinde olduğu gibi Osmanlı Devleti Hristiyanlarının manevî hissiyatını uygun bir şekilde Rusya lehine kullanmak istediği ve onları ufukta görünen savaş için hazırlanan askerî planlara dâhil edeceği kolayca anlaşılabilir.¹³³ Bu bağlamda Rusya, söz konusu ruh hâli ile ilgili mevcut durumu tespit etmek amacıyla Osmanlı'nın Rumeli topraklarına özel imparatorluk ajanları göndermiştir. Bu ajanlar “*Barbar esaretinde inleyen Slav halklarını kurtaracağız*” sloganını kullanarak 1763'ten 1765'e kadar Epir, Mora, Karadağ, Arnavutluk bölgelerinde gezmiş, Rusya'nın dinî-siyasî görevini anlatmışlardır.¹³⁴ Tüm ajanlar Petersburg'a Hristiyan halkların Müslüman yönetiminden “*derin memnuniyetsizlik*” duyduğu iddiası ile dönmüş, II. Katerina ve ilgili Rus makamlarına da bu görüşlerini ağız birliği ederek iletmişlerdir.¹³⁵ Takip eden yıllarda Rusya, bu hoşnutsuzluğu spekülâtif bir şekilde şiddetlendirmek için sistematik ve planlı çabalar sarf ederek onları politik hedeflerinin bir aracı hâline getirmeye başlamıştır.¹³⁶

1768 yılının sonbaharında II. Katerina'nın Osmanlı Devleti'yle ilk savaşı patlak vermiştir. Rusya'nın hedefinin Karadeniz'e çıkış elde etmek olduğu apaçık ortadadır. Bunun yanı sıra Petersburg, Polonya sınırını netleştirmek ve muhtemelen bir deniz üssü inşa etmek için Akdeniz'de

---

¹³² Aynı yerde, s. 141.

¹³³ A. D. Novıçev, *İstoriya Turtsii*, I. Cilt (*Epoha Feodalizma, XI-XVIII veka*), İzdanie Leningradskogo Universiteta, 1963, s. 226; İ. İ. Leştilovskaya, “Zaklyuçenie”, *Slavyanskije Narodi Yugo-Vostoçnoy Evropiy i Rossiya v XVIII v.*, (ed.) İ. İ. Leştilovskaya, Nauka, Moskva 2003, s. 312; E. B. Smilyanskaya, M. B. Velizhev, İ. M. Smilyanskaya, *Rossiya v Sredizemnomorie, Arhipelagskaya Ekspeditsiya Ekaterini II Velikoy*, İndrik, Moskva 2011, s. 56.

¹³⁴ A. Brikner, *İstoriya Ekateriniy Vtoroy*, Tipografiya A. S. Suvorina, Sankt Peterburg 1885, s. 326-327; G. L. Arş, *Rossiya i Borba Grestii za Osvobodenie: ot Ekateriniy II do Nikolaya I, Oçerki*, İndrik, Moskva 2013, s. 13-14; Smilyanskaya, *a.g.e.*, s. 35, 37, 45, 47; Stefan Doynov, “Rusko-Turskite Voyni (1768-1856 g.) v Politiceskata Sıdba na Bılgarskiya Narod”, *Voенно-İstoriçeski Sbornik*, N: 2, 1981, s. 16.

¹³⁵ Doynov, “Rusko-Turskite Voyni (1768-1856 g.) v Politiceskata Sıdba na Bılgarskiya Narod”, s. 16.

¹³⁶ Tsonko Genov, “Rolyata na Rusiya v İstoriçeskata Sıdba na Bılgariya”, *Bılgariya 681-1981*, (ed.) Akademik Hristo Hristov, İzdatelstvo na Oteçestveniya Front, Sofya 1981, s. 217.

herhangi bir ada ele geçirme umudunu besliyordu.¹³⁷ Bu dönemde Rusya'nın Balkan Hristiyan halklarının Osmanlı idaresinden ayrılmasının ardından Balkanlarda gerçekleşmesi muhtemel siyasî dönüşümle ilgili herhangi bir planı yoktur.¹³⁸

Savaş ilânının ardından II. Katerina, iki cephede hareket etmeye karar vermiştir. 1769 yazında Osmanlı filosuna karşı hareket etmek, güneyden boğazları engellemek, Yunan isyancıların eylemlerini desteklemek ve böylece Tuna Cephesi'ndeki Rus birliklerinin eylemlerini kolaylaştırmak gayesiyle Akdeniz'e Rus savaş gemileri göndermiştir.¹³⁹

II. Katerina, Ortodoks Hristiyanların desteğini almak adına I. Petro zamanının şiarını hayata geçirmiştir; bu da "*Hilâle karşı haçın savaşıdır*"¹⁴⁰ II. Katerina, henüz savaşın başında, "*yoğun bir düşman sabotajı*"na sebebiyet vermek amacıyla Balkan Hristiyanlarına bir çağrıda bulunmuştur: "*Tek yürek ve tek yumrukla bizim ortak düşmanımıza [Türlere] saldırın. Başarılarınızı İstanbul'a kadar yayın. Bu dinsizlerin kalıntılarını temizleyin. Ve Ortodoksluğu ayağa kaldırın*".¹⁴¹ Rus komutanlar, II. Katerina'nın çağrılarını Rum, Bulgar ve diğer Ortodoks Hristiyanlar arasında yaymıştır.¹⁴² Aynı zamanda bu çağrı, Balkanlardaki Rus ajanlarına da gönderilmiştir. Günümüze ulaşan bir metinde şu çağrı mevcuttur:

"Herkesi tüm Hristiyanlığın ortak düşmanına karşı, ne zaman ve nerede olursa olsun, bu merhametsiz esaretten kurtulmak için gönüllü olarak şimdiki savaşın uygun koşullarından faydalanmaya çağırıyoruz. İdare ettiğimiz bir halkın atalarının izinde gitmesi ve esaretten kurtulduğunu görmek bizi çok memnun edecektir. Gelecekte de tüm vasıtalarımızla yardım etmekten vazgeçmeyeceğiz. Bu savaşımızda

¹³⁷ Vinogradov, "Diplomatiya Ekateriny Velikoy", s. 142.

¹³⁸ Arş, *Rossiya i Borba Grestii za Osvobodenie: ot Ekateriny II do Nikolaya I*, s. 24.

¹³⁹ *Rossiya i Çernomorskie Prolivi (XVIII-XX stoletiya)*, (ed.) L. N. Nejinskiy, A. V., İgnatiev, Mezhdunarodnie Otnoşeniya, Moskva 1999, s. 53, 55.

¹⁴⁰ Doynov, "Rusko-Turskite Voyni (1768-1856 g.) v Politiceskata Sıdba na Bılgarskiya Narod", s. 17.

¹⁴¹ A. P., Bajova, K. K. Mironova, V. M. Hevrolina, N. İ. Hitrova (ed.), *Politiceskie i Kulturnye otnoşeniya Rossii s Yugoslavyanami Zemlyami v XVIII v., Dokumenti*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1984, s. 292.

¹⁴² Smilyanskaya, *a.g.e.*, s. 70.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

*kahramanca elde edilen kazançları muhafaza etmek koruyuculuğumuzu ve merhametimizi ortaya çıkaracaktır.”*¹⁴³

Bulgarca, Yunanca ve Osmanlı Türkçesi ile yazılan bu çağrılar Rus mangaları tarafından halk arasında dağıtılmıştır.¹⁴⁴ Bu döneme ait kaynaklar, bazı Bulgarların olayları yakından takip ettiğini göstermekle beraber aralarında yayılan Rus komutanların çağrı ve ilânlarını olumlu karşıladıklarını da gözler önüne sermektedir.¹⁴⁵ Rus tarihçi O. V. Medvedeva'ya göre Bulgarların arasında dolaşan ajanlar, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bu (1768-1774) ve diğer iki savaşta (1787-97 ve 1806-12) göçün teşvik edilmesi için faaliyet yürüten en önemli figürlerden biri hâline gelmişlerdir.¹⁴⁶

İltifat ve vaat yoluyla göçe teşvik, Bulgar toplumunun Osmanlı topraklarından ayrılması için Rus yetkililer tarafından kullanılan ilk yöntem olmuştur.¹⁴⁷ Ancak, Balkan topraklarında Ruslar ve Bulgarlar arasındaki bu “ilk karşılaşma” bazı hayal kırıklıklarına da yol açmıştır. Rus ordusunun Tuna başkomutanı Rumyantsev, II. Katerina'ya gönderdiği bir mektupta, Tuna'nın güneyindeki Bulgarlardan beklediği destek ve bilgiyi alamadığından şikâyet etmektedir.¹⁴⁸ Kısa bir süre sonra yerel Hristiyan nüfus ile Rus askerî yönetimi arasında zorunlu göçe tabi tutulma konusunda bir adım atılmıştır.¹⁴⁹ Sovyet dönemine ait kaynaklara göre, 1771-1773 döneminde Tsibar, Tulça, Macin, Tutrakan, Karamurat ve diğer bölgelerden Tuna'nın sol kıyısına 40 binden fazla insan geçmiştir.¹⁵⁰

¹⁴³ *Ruskie Polkovodtsy, P. A. Rumyantsev, II. Cilt (1768-1775)*, (ed.) P. K. Fortunova, Voennoe İzdatelstvo, Ministerstva Oborony Soyuzu SSR, Moskva 1953, s. 423-425; Doynov, “Rusko-Turskite Voyni (1768-1856 g.) v Političeskata Sıdba na Bilgarskiya Narod”, s. 16.

¹⁴⁴ *Ruskie Polkovodtsy, P. A. Rumyantsev*, s. 613-614.

¹⁴⁵ Elena Grozdanova, “Bilgarite i Rusko-Turskite Voyni ot Vtorata Polovina na XVIII vek”, *Bulgariya v Sveta ot Drevnostta do Naşi Dni (Materiali ot II Kongres na Bylgarskoto Istoričesko Drujestvo, Ekim 1976)*, I. Cilt, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, 1979, s. 358; İvan Şişmanov, “Stari Pituvaniya v Posoka na Rinskiya Voenen Pit ot Belgrad za Tsarigrad”, *Sbornik za Narodi Umotvoreniya*, Nauka i Knizhnina, IV. Kitap, Dirjavna Peçatnitsa, Sofya 1891, s. 385-386; Feliks Petroviç Fonton, *Humoristični, Političeski i Voenni Pisma iz Glavnata Kvarira na Dunavskata Armiya v 1828 i 1829 Godina*, II-III. Cilt, Bilgarska İstiričeska Biblioteka, 1931, s. 233; İvan Snegarov, *Bilgarskite Zemi prez Pogleda na Çuzhdi Putešestvenitsi 1828-1853*, Akademično İzdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, Sofya 1997, s. 217.

¹⁴⁶ Medvedeva, *a.g.m.*, s. 26.

¹⁴⁷ Aynı yerde.

¹⁴⁸ *Ruskie Polkovodtsy, P. A. Rumyantsev*, s. 654.

¹⁴⁹ Medvedeva, *a.g.m.*, s. 26.

¹⁵⁰ Semenova, *a.g.m.*, s. 337.

1773'te Rusya'ya 2.471 Boğdanlı ve Eflaklı'nın yanı sıra 704 Sırp, Rum, Bulgar, Gürcü, Macar, Polonyalı, İsveçli ve Alman yerleşmiştir.¹⁵¹ 1772 yılı için Yeni Rusya vilayetine ait kayıtlar bölgedeki nüfus hakkında farklı rakamlar içermektedir. Bunlardan birine göre, 1772'de vilayetin nüfusu 241.886'dır ve bunların 131.985'i erkektir.¹⁵² Elbette daha önce de belirtildiği gibi, bu istatistikler nüfusun etnik yapısını belirlememektedir. Başka bir deyişle savaş sırasında ve hemen sonrasındaki göçmenler arasında tüm Balkan milletlerinin grupları bulunmaktadır.¹⁵³

Savaşın bitmesinden hemen sonra Rus ordularının çekilmesiyle Rusçuk, Kadıköy, Karasu ve diğer yerlerden 5 bin kişi Tuna'yı geçerek Eflak ve Boğdan üzerinden Rusya'ya yönlendirilmiştir.¹⁵⁴ Rusçuk, Vidin ve Dobruca bölgesinden olan Bulgarlardan en az 3 bin kişi, Kiev vilayetinin çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir.¹⁵⁵

Savaş zamanında üst düzey Rus komutanı P. A. Rummyantsev, Ortodoks toplumundan kişileri geçmişte olduğu gibi Rus ordusunun gönüllü güçlerine çekmeye çalışmıştır.¹⁵⁶ 1770'in başında, Rus ordusunun saflarında 6.300 Boğdanlı bulunmakta¹⁵⁷ ve savaşın ilerleyen aylarında sayılarının neredeyse ikiye katlandığı görülmektedir. Rus ordusunda birkaç bin Bulgar gönüllü de savaşmıştır.¹⁵⁸ Savaşın sonunda bu gönüllülerin çoğu Rus birlikleriyle beraber gitmiş ve Yeni Rusya vilayetine yerleşmişlerdir.¹⁵⁹ 1775'te bu vilayetteki yabancı göçmenlerin oranı düşüktür. Sovyet döneminden bir kaynağa göre, ekseriyetle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında göç eden Bulgarların sayısı çok azdır.¹⁶⁰

¹⁵¹ Tamara Stoilova, "Kolonizatsiya Yuga Rossii v 60te Godiy XVIII Veka", *Rossiysko-Bolgarskiye Nauçnye Diskusii, Rossiyskaya i Bolgarskaya Gosudarstvenost: Problemy Vzaimodeystviya XIX-XXI vv.*, İstitut Slavyanovedeniya RAN, Moskva 2014, s. 28.

¹⁵² Aynı yerde, s. 28-29.

¹⁵³ Aynı yerde, s. 29.

¹⁵⁴ Doynov, *Bulgarite v Ukrayna i Moldova Prez Vizrajdaneto (1751-1878)*, s. 58.

¹⁵⁵ Aynı yerde.

¹⁵⁶ *Ruskie Polkovodtsy, P. A. Rumyantsev*, s. 192-193; 423-425.

¹⁵⁷ L. E. Semenova, *Knyajestva Valahiya i Moldaviya, Konets XIV - Naçalo XIX v. (Oçerki Vneşnopolitiçeskoj İstorii)*, İndrik, Moskva 2006, s. 318.

¹⁵⁸ Semenova, *a.g.m.*, s. 339.

¹⁵⁹ Klaus, *a.g.e.*, s. 296.

¹⁶⁰ Polonskaya-Vasilenko, "Zaselenie Yujnoy Ukrayny", s. 42.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

II. Katerina'nın ilk savaşı resmî olarak 10/21 Temmuz 1774 tarihinde sona ermiştir. Rusya, imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla yeni kazanılan topraklara yeni köy ve kaleler inşa etme, eskilerini de restore etme hakkı gibi sınırsız serbestlikler elde etmiştir. Bu da yeni bir göçün gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Antlaşmada yeni göçmenlerin davet edilmesi ile alakalı belirli eylemlerde bulunulmamış, fakat göç de yasaklanmamıştır. Savaş zamanında Rus askerlerine yardım edenleri koruyup kollama mahiyetini taşıyan antlaşma, Osmanlı tebaasına Rus topraklarına serbestçe göç etme imkânını sağlamıştır.¹⁶¹ Ayrıca müzakerelerde Osmanlı temsilcilerinin ısrarlı mukavemetine rağmen Rus tarafının Osmanlı makamlarına sadakatsizlik göstermiş olan herkese af getirilmesini sağlamış olması da Rusya'nın Hristiyanlara “*sizi kaderinize terk etmeyeceğiz*” telkinini vermek istediği anlaşılmaktadır.¹⁶²

Osmanlı tebaası olan Rumların Rusya topraklarına gerçekleştirdikleri en büyük göçün başlangıcı ise 1768-1774 savaşının sonudur. 28 Mart 1775'te Kont A. G. Orlov Rum göçmenlere önemli ayrıcalıklar tanıyan bir kararname yayımlamıştır. Bu kararnamede Rusların saflarında savaşa katılmış olan Rumlara ve ailelerine Rusya'da “*kalıcı ve güvenli sığınak*” imkânı sağlanacağı, devletin onlar için evler ve kiliseler inşa edeceği, kendilerine sağlık hizmeti verileceği, 30 yıl vergiden muaf tutulacakları gibi maddeler yer almaktadır.¹⁶³ Yapılan ek müzakereler sonucunda Rusya İstanbul'dan, Osmanlı Devleti tebaası olan ve göç eden *Rumların Boğazlar'dan geçişine müsaade* edilmesi yönündeki izni de alabilmiştir. Daha Mart 1775'te Akdeniz'de bulunan Rus komutanlığı, ticaret gemisi görünümündeki iki gemiyle 270 yerleşimciyi Kerç'e taşımış, Mayıs ayında da Ege'den Karadeniz'e 11 göçmen gemisi daha geçmiştir.¹⁶⁴ Bu nakliyelerle toplamda iki binden fazla Rum, Kerç'e ayak basmıştır.¹⁶⁵ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 16. ve 17. maddeleri doğrultusunda bakıldığında söz konusu göçmen rakamlarındaki bu artış sınırlı olmuştur; zira belirttiğimiz gibi bu maddeler Eflak ve Boğdan ile Adalardan yapılacak göçün süresini sadece bir

¹⁶¹ Stoilova, *a.g.e.*, s. 193.

¹⁶² Vinogradov, “Ekaterina II i Proryv Rossii na Balkany”, s. 131.

¹⁶³ Y. Pryahin, “Nekotore Aspekt Poyavleniya v Krimu Greçeskogo Pehotnogo Polka, Ego Razmeštenie v Balaklave, Slujbi Voinov-Grekov”, *Greki Balaklavıy i Sevastopolya*, İndrik, Moskva 2013, s. 59.

¹⁶⁴ Aynı yerde, s. 60-61.

¹⁶⁵ Aynı yerde, s. 61.

yıl ile kısıtlamaktadır. Bununla birlikte Rus tarafı Osmanlı Devleti'ne dayattığı 24. maddeyle başka bir şart koşarak göçmen sayısını az da olsa artırabilme imkânını elde etmiştir. Elbette Petersburg'un gizli amacı Osmanlı Hristiyan tebaası arasında spekülasyon yaratmaktır. Zira bu madde; savaş sırasında işgal edilen ve daha sonra Osmanlı Devleti'ne iade edilen topraklarda yaşamakta olan Osmanlı tebaasına, Rus devletinin hizmetine geçmek istedikleri takdirde Rusya'ya süresiz olarak göç etme hakkını tanımaktadır.¹⁶⁶

Son olarak 1768-1774 savaşından sonra Osmanlı topraklarından Rusya'ya gerçekleşen ve yukarıda da en büyük olarak nitelendirdiğimiz Rum göçünün sayısal boyutlarını ortaya koymak istiyoruz. Çeşitli kaynaklara göre göç eden Rumların sayısı (ağırlıklı olarak Akdeniz'de Rus kuvvetlerine destek verenler ve aileleri) 3 ile 5 bin arasındadır.¹⁶⁷ Bu göçmenler Rus İmparatorluğu'nun yeni işgal ettiği topraklar üzerinde bir dizi Yunan kolonisi (Kerç, Taganrog, Kerson, Balıklava, Odessa gibi) kurmuşlardır ki bu koloniler daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayrılıkçı eylemlerin üssü hâline gelmiştir.¹⁶⁸

1775'te Akdeniz'den Rusya'ya göç eden Rumlardan üç yıl sonra, daha kapsamlı ve daha az bilinen bir göç daha vuku bulmuştur. Söz konusu göç 1778'de Kırım Hristiyanlarının gerçekleştirdiği göçtür. Bu göç hakkında şimdiye kadar özel bir çalışma yapılmamış olup söz konusu göçe çeşitli vesilelerle dolaylı olarak değinen çalışmalar da başka konular bağlamında hazırlanmış çalışmalardır. Ayrıca söz konusu çalışmalarda da yazarların farklı ve genellikle birbiriyle alakasız kaynakları kullandığı görülmektedir. Bu da mevzubahis göç hakkında günümüze kadar ulaşan çelişkili sonuçları, hatta yanlış iddiaları doğurarak bu bağlamdaki bilimsel tartışmaları beslemiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy Imperii*, XIX. Cilt, No: 14 164, s. 962-965; E. İ. Drujinina, *Kyuçyuk-Karnaciyskiy Mir 1774 Goda (Ego Podgotovka i Zaklyuçenie)*, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva 1955, s. 301-302.

¹⁶⁷ S. A. Pinçuk, "Balaklavskiy Greçeskiy Pehotny Batalön v Pervoy Çetverti XIX v.", *Greki Balaklavıy i Sevastopolya*, s. 73; G. L. Arş, *Eteristkoe Dvijenie v Rossii, Osvoboditelnaya Borba Greçeskogo Naroda v Naçale XIX v. i Russko-Greçeskie Svyazi*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1970, s. 130-131.

¹⁶⁸ Arş, *Eteristkoe Dvijenie v Rossii, Osvoboditelnaya Borba Greçeskogo Naroda v Naçale XIX v. i Russko-Greçeskie Svyazi*, s. 83, 133-136; Bülent Akyay, "Yunan Milliyetçiliği", *Milliyetçiliğin Coğrafyaları - II, Bulgaristan Hindistan İran İtalya Macaristan Sırbistan Yunanistan*, (ed.) Yusuf Ziya Bölükbaşı, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 201, 212.

¹⁶⁹ E. İ. Drujinina, *Kyuçyuk-Karnaciyskiy Mir 1774 Goda*, s. 328; R. T. Deynikov, "K Voprosu o Vivode Hristian iz Krimского Hanstva v 1778 g.", *Voprosy İstorii*, No: 4, 2014, s. 153-168;

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

Biz bu tartışmalara odaklanmamakla beraber konuya böyle bir pencereden bakmanın Petersburg'un siyasî niyetinin genel hatlarını kavramaya yardımcı olacağı ve bu bağlamda Kırım'dan gerçekleşen göçün nedenlerine bir nebze de olsa ışık tutacağı düşüncesiyle kısaca değinmeye çalışacağız.

Rus tarihçi A. Petruşevski'ye göre; 1774'ten hemen sonra “Kırım'ın mülkiyeti meselesi Rusya için hâlâ kesinlik kazanmış olmaktan uzaktır. Ayrıca hedefe ulaşmak ve başarısızlık durumunda Kırım'dan mümkün olanı elde etmek için yeni hamleler yapmak gerekmektedir. Her ikisi de Yunan ve Ermeni etnik topluluklarından oluşan Hıristiyanların Kırım'dan göç ettirilmesiyle sağlanmıştır”.¹⁷⁰ Böylece Petersburg, hem Şahin Giray'ın gücünü zayıflatarak onu Rusya'ya bağımlı hale getirecek hem de işgal ettiği topraklara üretim tecrübesine sahip olan nüfusu iskân ederek onlardan yararlanacaktı.¹⁷¹ Göçten iki yıl önce, Kasım 1776'da toplam 7.000 askerden oluşan iki Rus askerî birlik Kırım'a girmiştir.¹⁷² 19 Mart 1778 tarihinde II. Katerina, Rumyantsev'e Kırım Hıristiyanlarının “*sakin bir yaşam ve gelecekte refah bulacakları*” Novorossiya veya Azak vilayeetine “*gönüllü olarak*” göç etmeleri için “*mümkün olan tüm önlemlerin*” alınması gerektiğini yazmıştır.¹⁷³ II. Katerina, göçmenleri motive etmek için onlara, on yıl boyunca vergi ve işçilikten muaf tutulacakları, Rus ordusunda hiç bir zaman hizmet etmeyecekleri, kendilerine yerel yönetim hakkı gibi belirli ayrıcalıkların verileceği vaatlerinde bulunmuştur.¹⁷⁴

Süreç, kısa bir zaman zarfı içerisinde tamamlanmıştır. General Suvorov'un 18 Eylül 1778 tarihli raporuna göre Kırım'dan Azak vilayetine erkek ve kadın olmak üzere 31.098¹⁷⁵ Hıristiyan gitmiştir. Bunların

---

D. V. Viktorovna, “Pereselenie Hristianskogo Naseleniya iz Krıma v Priazove v 1778-1780 gg.”, *Natsionalnaya Assotsiatsiya Uçenih (NAU)*, No: 54, 2020, s. 18-21.

¹⁷⁰ A. Petruşevskiy, *Generalissimus Knyaz Suvorov, S Portretom, Tremya Faksimile i Kartoy*, V Treh Tomah, I. Cilt, Tipografiya M. M. Stayuleviça, Sankt Peterburg 1884, s. 207.

¹⁷¹ A. Markeviç, “Kratkiy Oçerk Deyatelnosti Generalissimusa A. V. Suvorova v Krımu”, *İzvestiya Tavriçeskoy Uçenoy Arhivnoy Komissii (God Pyatnadsatiy)*, Tipografiya Tavriç Gubern, Pravleniya, Simferopol 1901, s. 7; S. G. Kaştenko, “Vıselenie Hristian iz Krımskogo Hanstva v Rossiyu v 1778 g.”, *Uçenie Zapiski Tavriçeskogo Natsionalnogo Universiteta İm, V. İ. Vernadskogo, Seriya Yuridicheskie Nauki, XIX. (LVIII.) Cilt, No: 2, 2006, s. 30; Petruşevskiy, a.g.e., s. 207.*

¹⁷² Markeviç, *a.g.m.*, s. 2.

¹⁷³ Aynı yerde, s. 7.

¹⁷⁴ Gavril (Arhiepiskop Hersonskiy i Tavriçeskiy), “Pereselenie Grekov iz Krıma v Azovskuyu Guberniyu”, *Zapiski Odesskogo Obştestva İstorii i Drevnostey*, I. Cilt, 1844, s. 198-201.

¹⁷⁵ N. Dubrovin, *Prisoedinenie Krıma k Rossii, Reskripti, Pisma, Relatsii i Doneseniya*, II. Cilt (1778 g.), Sankt Peterburg 1885, s. 710.

18.300'ü¹⁷⁶ ise Rum'dur. Kırım Rumlarından 2.5 ila 4 bin kişi Rus makamları tarafından kötü bir şekilde organize edilen göç kampanyası nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir.¹⁷⁷ Hayatta kalan Rumlar 1779'da Azak Denizi kıyısındaki en büyük Rum kolonisi olan Mariupol'un temellerini atmışlardır.¹⁷⁸ 1778'de Hristiyanların Kırım'dan Azak bölgesine yapılan göç, güncel Rus tarih yazımında, Rusya'nın Kırım'ı ilhakına yönelik dış politikasındaki ilk büyük adım olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁹

Ocak 1775'te, Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) Küçük Kaynarca Antlaşması'nı onaylamıştır. Bu Osmanlı-Rus ilişkilerine bir sükûnet getirmemiştir. Antlaşmanın tasdik edilmesine rağmen iki devlet arasındaki diplomatik tartışmalar üç yıl daha devam etmiştir.¹⁸⁰ Kışlık Saray ile Babıâli arasında yıllarca sürecek yoğun nüfuz mücadelelerinin ana mevzusu da Kırım olmaya devam edecekti.¹⁸¹ Rusya için diğer önemli mesele ise Karadeniz'de lojistik faaliyetler ve ticaret olmuştur. Bu bağlamda Knez Repnin'in (İstanbul'daki Rus elçisi) II. Katerina'dan 9 Ağustos 1775 tarihinde aldığı talimatlar dikkate şayandır. İmparatoriçe, Repnin'e, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de Rus faaliyetlerini engellemesi için herhangi bir durum yaratmadan, göçü barış antlaşması temelinde sevk ve idare yetkisini vermiştir. Aynı zamanda Karadeniz'deki tüm Rus faaliyetleri karşılıklı ticarî ilişkilerin

¹⁷⁶ Aynı yerde, s. 711.

¹⁷⁷ "Grekli Ukrain na Perekrestkah İstoriı", *Elin Ukrain, Gazeta Federatsii Greçeskih Obştestv Ukrain*, Sentyabr, No: 8 (278), 2020, s. 1. Kırım Hanlığı'nın Rus İmparatorluğu tarafından ilhaki, Kırım Tatarlarının tarihinde dramatik olayların başlangıcı olmuştur. 1783 yılında gerçekleşen ilhakin en ağır sonuçlarından birisi, Kırım Tatarlarının zorunlu ve kapsamlı göçüdür. Rusya'nın kolonizasyon politikası, Kırım'ın köklü halkının yaşadıkları yerlerden sürülmesine ve Rusya'nın bölgeye iç topraklarından ve ülke dışından göçmenleri yerleştirilmesi üzerinedir. 1783-1800 yılları arasında ilk göç dalgası yaşanmıştır. Kırım Tatarlarından yaklaşık 300 bini vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Diğer dalga 1854-1862 yılları arasında olmuş ve bu dönemdeki kayıplar da ağırdır. Yaklaşık 200 bin kişi göç etmek zorunda kalmıştır. (Kabuzan, *Narodi Rossii v 18 veke, Çislenost i Etničeskiyy Sostav*, s. 196; E. H. Seydametov, "Emigratsiya Krımskih Tatar v XIX-Naç. XX. vv.", *Kultura Narodov Priçernomoriya (Simferopoli)*, No: 68, 2005, s. 30-33).

¹⁷⁸ Arş, *Eteristkoe Dvijenie v Rossii, Osoboditelnaya Borba Greçeskogo Naroda v Naçale XIX v. i Russko-Greçeskie Svyazi*, s. 133.

¹⁷⁹ A. V. Kryuçkov, *Prisoedinenie Kryma k Rossii i Naçalnınyy Etap Ego Vključeniya v Obştoimperskoe Prostranstvo (Poslednyaya Tret 18 - Naçalo 19 vv.)*, Dissertatsiya na Soiskanie Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriçeskih Nauk, Saratovskiy Gosudarstvenniy Universitetim, N. G. Çerņișevskogo, Saratov 2006, s. 120.

¹⁸⁰ Tamara Stoilova, "Za Rusko-Turskite Otnoşeniya sled Voynata ot 1768-1774 g.", *İstoriçeski Pregled*, No: 1, 1982, s. 68.

¹⁸¹ Vinogradov, "Diplomatiya Ekateriniy Velikoy", s. 133.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

kurulması ve geliştirilmesi için gerekli bir koşul olarak sunulmalıydı.¹⁸² Balkanlar ile ilgili olarak, Rusya'nın savaş sonrası yıllardaki siyaseti çıkarları sınırlı kalmıştır; bunlar Hristiyanların himayesi, Ortodoksluğun çıkarlarının diploması yoluyla korunmasıdır.¹⁸³ Kışlık Saray bu zamanlarda Babıâli'yle iyi ilişkilerini sürdürme niyetindedir. Bundan dolayı Petersburg mümkün olduğunca göçmeni kabul etme isteğinden bağımsız olarak, 1774'teki antlaşmaya sadık kalmıştır. Meselâ savaş arası dönemde Bulgarların göçü gizli gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁴ Bulgarların yeni göç dalgası 1787-1791'deki Osmanlı-Rus Savaşı ile bağlantılıdır.¹⁸⁵ 17/28 Şubat 1788 tarihinde II. Katerina, Balkan Hristiyanlarına yeniden çağrıda bulunmuş ve onları "*Türklerin yenilgiye uğratılmaları*" için "*tüm güçleriyle*" Ruslara yardım konusunda kışkırtmaya çalışmıştır.¹⁸⁶ Savaş esnasında Rus komutanlar, yeniden gönüllü birlikler organize etmek için Eflâk ve Boğdan'ın farklı bölgelerine özel subaylar göndermiştir.¹⁸⁷ Bu çaba sonucunda Rus Tuna ordusuna bağlı olan ve Ulahlar, Boğdanlılar, Bulgarlar, Rumlar, Sırlar ve diğerlerinden oluşan yaklaşık 30 gönüllü birlik kurulmuştur.¹⁸⁸

Söz konusu askerî faaliyetler önceki savaşta olduğu gibi Bulgarlar üzerinde de etkili olmuştur. Bu süreçte birkaç bin Bulgar gönüllüsünün Rus ordularına katıldığı tahmin edilmektedir.¹⁸⁹ Daha önce Kozak birliklerine katılan Bulgarlar, 1790 yılı içerisinde aileleriyle birlikte (yaklaşık 500 aile) Herson Vilayeti'nin (Hersonska guberniya) farklı bölgelerine yerleşmişlerdir.¹⁹⁰ Rus diplomatik kaynaklarına göre; 1787-1792 döneminde Eflak ve Boğdan'da yaklaşık 5 bin Bulgar göçmen kendine yurt aramıştır.¹⁹¹ Bulgarların Tuna'nın kuzeyine olan göçü, savaştan sonraki ilk yıllarda da

¹⁸² Stoilova, "Za Rusko-Turskite Otnoşeniya sled Voynata ot 1768-1774 g.," s. 67.

¹⁸³ İ. S. Dostyan, "Znaçenie Kyuçyuk-Kaynarcıyskgo dogovora 1775 goda v Politike Rossii na Balkanah", *Vek Ekaterina II: Rossiya i Balkani*, Nauka, Moskva 1998, s. 47.

¹⁸⁴ Stoilova, "Za Rusko-Turskite Otnoşeniya sled Voynata ot 1768-1774 g.," s. 66-67.

¹⁸⁵ Medvedeva, *a.g.m.*, s. 26.

¹⁸⁶ Bajova, Mironova, Hevrolina, Hitrova (ed.), *a.g.e.*, s. 335-336; Vinogradov, "Voyna 1787-1791 gg. i Utverjdeniya Rossii na Balkanah", *İstoriya Balkan*, s. 148.

¹⁸⁷ Semenova, *a.g.m.*, s. 344.

¹⁸⁸ Doynov, "Rusko-Turskite Voyni (1768-1856 g.) v Politiceskata Sıdba na Bılgarskiya Narod", s. 18.

¹⁸⁹ Semenova, *a.g.m.*, s. 350.

¹⁹⁰ Derjavin, *a.g.m.*, s. 10; V. N. Vinogradov (ed.), *Vek Ekateriny II, Dela Balkanskıe*, Nauka, Moskva 2000, s. 273.

¹⁹¹ Doynov, "Bılgarskata Emigratsiya ot Vtorata Polovina na XVIII i Prvoto Desetiletie na XIX. v. v Zemite na Sever ot Dunava", s. 85.

devam etmiştir. Örneğin, bir sultan emrinde de görüldüğü üzere, 1794 yılında, Rumeli'den 7-8 bin aile Eflak ve Boğdan Beyliklerine yerleşmiştir.¹⁹²

Yüzyılın sonlarına doğru Rumeli'den göçler devam etmiştir. Bu defa Osmanlı Devleti'ndeki adem-i merkezîyet sürecinin meydana getirdiği güvensizlik insanların eylemleri üzerinde etkili olmuştur.¹⁹³ 1792 Yaş Antlaşması'nın yapılmasından sonra Bulgarların yeni bir göçü başlamıştır. 1794 yılında, Osmanlı kalesi olan Hocabey'in yerine Odessa şehri kurulmuştur. II. Katerina, takip eden yıllarda Osmanlı Devleti'nden gelen tüm Bulgar göçmenlerin Odessa ve civarına yerleştirilmesi emrini vermiştir.¹⁹⁴

Bulgarların, 1787-91 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde gerçekleşen göçlerinin miktarı dile getirilmeye çalışıldığında toplam Bulgar göçmen sayısı hakkında kesin bir veri olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca, Yaş Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki süreçte göçmenlerin bir bölümü memleketlerine geri dönmüşlerdir. Açıkçası, Rus toprakları üzerinde kalıcı olan yerleşik Bulgar göçmen sayısı azdır. Bu nedendir ki Bulgarlar, bahsedilen dönemde Rus topraklarında kendilerine ait yerleşim yerleri bile kuramamışlardır.¹⁹⁵

Yaş Antlaşması'yla Osmanlı-Rus ilişkilerinde çatışmalı bir dönem geride bırakılmıştır. Hem II. Katerina hem de onun halefi olan I. Pavel (1796-1801), Osmanlı Devleti'yle barışçıl bir ilişki tesis etme arzusunda olmuştur. Yakın Doğu'da Fransız diplomasisinin saldırgan tavrı, 90'lı yılların ikinci yarısında Kışlık Saray ile Babiâli'nin yakınlaşmasını kolaylaştırmıştır.¹⁹⁶

Yaş Barış Antlaşması'ndan sonra Rumların arasında göç dalgası nispeten zayıftır ve Rusya'nın güney bölgelerine yalnızca az sayıda Rum¹⁹⁷

---

¹⁹² *Dokumenti za Bulgarskata İstoriya, Dokumenti iz Turskite Dırzhavni Arhivi (1564-1908)*, I. Kısım (1564-1872), Değerlendiren ve çeviren Panço Dorev, Pridvorna Peçatnitsa, Sofya 1940, s. 46.

¹⁹³ Medvedeva, *a.g.m.*, s. 28.

¹⁹⁴ Aynı yerde, s. 27.

¹⁹⁵ Bernşteyn, *a.g.m.*, s. 48.

¹⁹⁶ İgnatiev, *a.g.e.*, s. 136.

¹⁹⁷ Bu dönemde "Rum" terimi, etnonim anlamdan ziyade genelleştiren "Ortodoks" manası taşımaktadır. Bkz. G. M. Pyatigoraskiy, "Greçeskie Pereselentsi v Odesse v Kontse XVIII–Pervoy Treti XIX v.", *İz İstorii Yazıka i Kulturi Stran Tsentralnoy i Yugo-Vostoçnoy Evropi*, Nauka, Moskva 1985, s. 57.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

(ve Arnavut¹⁹⁸) yerleşmiştir.¹⁹⁹ 1794'te Odessa ve çevresinde 200 ila 300 arası Rum ve Arnavut bulunuyordu. Bunların hemen hepsi de Akdeniz'deki ikinci Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslara destek vermiş olan kişilerdi. Bunların dışında Rus yetkililer, Karadeniz'in yeni kentinin kalkınmasına fayda sağlaması adına başta Adalardan olmak üzere tüccarlık ve denizcilik deneyimine sahip olanların yanı sıra askerî deneyime sahip olan Rumları da çekmeye çalışmıştır.²⁰⁰ II. Katerina bu süreci teşvik etmek için 9 Nisan 1795 tarihinde 300 kişilik bir askerî birliğin kurulması, deniz kıyısında askerî görevde bulunan göçmenlere yaklaşık 285.000 dönüm arazinin dağıtılması, onlara evler ve kiliseler inşa edilmesi, bu kişilerin 10 yıl boyunca her türlü vergi ve angaryadan muaf tutulması hakkında bir kararname imzalamıştır.²⁰¹ Bu kararname modern Yunancaya tercüme edilmiş ve Adalardaki Rum nüfus arasında dağıtılmıştır.²⁰²

1797 yılında yapılan nüfus sayımına göre Odessa'daki ana göçmen kitlelerini Mora, Ege adaları, Tesalya, İyon Adaları, Rumeli, İstanbul, Boğdan ve Eflak'tan gelen Rum göçmenler oluşturmaktadır.²⁰³ Rumların Rusya sınırlarına yönelik göçü yasa dışı olarak gerçekleşmiştir. Daha önce bahsedildiği gibi Rusya'ya göç etmek için yasal bir süre Küçük Kaynarca Antlaşması yürürlüğe girmesinden sonraki bir yıllık dönemi kapsamaktadır ve bu da sadece Adalar, Eflak ve Boğdan sakinleri için geçerli olmuştur. Fakat görüldüğü üzere Rum göçünün haritası daha geniş bir çerçeveye yayılmıştır. Zira Rus bandırasını taşıyan gemilerle Rusya'ya doğru yola çıkan göçmenler ciddi bir sınır kontrolüyle karşılaşmamıştır.²⁰⁴

¹⁹⁸ 18. yüzyıla ait Rus belgelerinde, Balkan kökenli askerler bazen "Arnavutlar" olarak adlandırılmakta, bazen ise bu belgelerde askerî birliklerde görev yapan Rumlara "Arnavut" denilmektedir. Bu terim, kesin olarak etnik kökeni ima etmemektedir. Tarif edilen dönemde, bu etnik isim paralı askerler veya gönüllüler ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bkz. Keppen, *Materialov Dlya İstorii İnorodtsev Evropeyskoy Rossii*, s. 1; G. L. Arş, "Greçeskaya Emigratsiya v Rossiyu v Kontse 18 - Naçale 19 vv.", *Sovetskaya Etnografiya*, No: 3, 1967, s. 86, Dipnot No: 3.

¹⁹⁹ Arş, *Eteristkoe Dvijenie v Rossii, Osvoboditelnaya Borba Greçeskogo Naroda v Naçale XIX v. i Russko-Greçeskie Svyazi*, s. 135.

²⁰⁰ Pyatigoraskiy, *a.g.m.*, s. 34-35.

²⁰¹ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda, XXIII. Cilt (1789-6 Noyabrya 1796)*, No: 17 320, Sankt Petersburg 1830, s. 686-688.

²⁰² Pyatigoraskiy, *a.g.m.*, s. 35-36.

²⁰³ Aynı yerde, s. 37-38

²⁰⁴ Aynı yerde, s. 38.

Tarih boyunca Rus İmparatorluğu'nda ve daha sonra Sovyetler Birliği'nde Yunan nüfusu hiçbir zaman istikrarlı olmamış ve sürekli değişmiştir. (Nikiforov, "Greçeskiy Ugolok 'Pestroy Russkoy İmperii'", *Greki Balaklaviy i Sevastopolya*, s. 10) 1989 nüfus sayımına göre, Sovyetler

Bulgarlar tarafından Rusya'ya gerçekleşen göç meselesine gelindiğinde, bu göçün 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti yetkililerden (Rumlarda olduğu gibi) gizli bir şekilde sürdürüğü görülür. Yaş Antlaşması'na göre, Rusya'ya serbest göç hakkı sadece Eflâk ve Boğdan beyliklerin vatandaşlarına verilmiştir. Bu ayrıcalık da antlaşmanın onaylanmasından sonraki 14 aylık süreyi kapsamaktadır. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti'ndeki Rus diplomatlar göçe müdahale etmemeleri konusunda Petersburg'dan talimatlar almışlardır. Bu duruma, I. Pavel döneminde daha kuvvetli bir şekilde dikkat edilmiştir. Çünkü 23 Aralık 1798 tarihinde İstanbul'da imzalanan “*müttefik ve savunma*” antlaşması²⁰⁵ ile Petersburg, resmî olarak Rus sınırlarına Osmanlı topraklarından göçmen kabul etmemiştir. Fakat Petersburg, yerel yönetimlere Rus sınırına gelen göçmenlerin kabul edilmesi ve onların boş topraklara yerleştirilmesi talimatını vermekten de geri durmamıştır.²⁰⁶

Sonuç

Rusya, iki zor savaştan sonra, Karadeniz'e ulaşmayı başarmıştır. 18. yüzyılın sonlarında Kuzey Karadeniz bölgeleri, Azak, Kırım, Ukrayna'nın sağ şeridi, Dinyester ve Bug arasındaki topraklar, Belarus, Litvanya ve günümüz Letonya topraklarının bir bölümü Rus İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil olmuştur. Nüfus 1747'den 1796'ya kadar iki kat artarak 18 milyondan 36 milyona yükselmiştir. 1762'den sonra ülke nüfusu 12 milyon kişi artmış olup bunların çoğu doğal demografik büyümenin bir sonucu değildir. Bu artış II. Katerina döneminde Rus İmparatorluğu tarafından elde edilen toprak/sınır genişlemesinin bir neticesidir. 18. yüzyılın ikinci yarısındaki Rus göç politikası öncelikle emperyal hırslardan doğmuştur ve buradaki amaç Rus İmparatorluğu'nun savaşacak, üretecek ve vergi ödeyecek bir nüfusa olan ihtiyacını karşılamaktır. Yukarıda belirtilen demografik başarı bağlamında bakıldığında, II. Katerina'nın yabancı göçmenleri Rus topraklarına çekme politikasının sonuçları çok başarılı olarak

Birliği'nin çeşitli bölgelerinde 357.975 Rum yaşamaktadır. Nispeten büyük gruplar (98.578 kişi) Ukrayna'da ve Rusya Federasyonu'nda (91.699 kişi) hayatlarını idame ettirmişlerdir. (Yu. V. İvanova (red.), *Greki Rossii i Ukraini*, Aleteyya, Sankt Peterburg 2004, s. 9-11)

²⁰⁵ *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda*, XXV. Cilt (1798-1799), Sankt Petersburg 1830, No: 18797, s. 500-502.

²⁰⁶ Vinogradov (ed.), *Vek Ekateriny II, Dela Balkanskie*, s. 273; Medvedeva, a.g.m., s. 28.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

değerlendirilemez. Zira bahsedilen göçmenlerin sayısı 18. yüzyılın başından sonuna kadar 100.000'i geçmemektedir. Osmanlı Devleti ve Avusturya'dan gelen göçmenlerin sayısı ise 60.000 kişi civarındadır ve daha önce belirtildiği gibi bunların etnik kimliğini kesin bir şekilde tespit etmek mümkün değildir.

Nispeten az sayıda olmalarına rağmen Osmanlı sınırlarından göç edenler, ıssız toprakların iskânı için insan kaynağı sağlamış, Rus sınırlarının korunmasına katkıda bulunup Rus ordusuna lojistik destek vermiş, ayrıca yeni toprak kazanımları için mevcut olan koşulları da güçlendirmiştir. Bu doğrultuda tarih yazımında önemli bir durum genellikle göz ardı edilmektedir ki o da bahse konu göçmenlerin eski yerleşimlerinde kalan dindaşları/soydaşları ile bağlarını koparmadıkları gerçeğidir. Rus İmparatorluğu yetkilileri zamanla bu bağlantıları Osmanlı Ortodoks Hıristiyanlarına ulaştırmak, onlar üzerindeki etki ve nüfuzunu arttırarak mevcut konumunu güçlendirmek için etkin bir şekilde kullanmaya başlayacaktır.

Daha uzun vadede, Rusya'nın 18. yüzyılın ikinci yarısında oluşturmaya başladığı politika, gelecek yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli topraklarındaki yaşamın dengeleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olacaktır. II. Katerina döneminde Rusya, Balkanların sınırlarına ulaşmış ve zaman içerisinde dikkatini bu bölgelere odaklamaya çalışmıştır. Yine bu zaman zarfında Ortodoksluk, Rus İmparatorluğu için siyasî bir ideoloji ve devlet politikası hâline dönüşmüştür. Petersburg'un Osmanlı Ortodoks tebaasını himaye altına alma çabaları ve bu tebaayı elinde siyasî bir araç olarak kullanma gayreti, sözü edilen bu politikanın net bir tezahürüdür.

KAYNAKÇA

A. Yayınlanmış Belgeler

BAJOVA, A. P., K. K. Mironova, V. M. Hevrolina, N. İ. Hitrova (ed.), *Politiçeskie i Kulturnye Otnoşeniya Rossii s Yugoslavyanami Zemlyami v XVIII v., Dokumenti*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1984.

“Bumag İmperatritsıy Ekateriny II”, *Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obştestva*, XXXXVIII. Cilt, Petersburg 1885.

Dokumenti za Bilgarskata İstoriya, Dokumenti iz Turskite Dirzhavni Arhivi (1564-1908), I. Kısım (1564-1872), Değerlendiren ve çeviren Panço Dorev, Pridvorna Peçatnitsa, Sofya 1940.

DUBROVİN, N., *Prisoedinenie Kryıma k Rossii, Reskripti, Pisma, Relatsii i Doneseniya*, II. Cilt, 1778 g., Sankt Peterburg 1885.

FONTON, Feliks Petroviç, *Humoristiçni, Politiçeski i Voenni Pisma iz Glavnata Kvarтира na Dunavskata Armiya v 1828 i 1829 Godina*, II-III. Cilt, Bilgarska İstiriçeska Biblioteka, 1931, ss. 218-318.

GAVRİL (Arhiepiskop Hersonskiy i Tavriçeskiy), “Pereselenie Grekov iz Krıma v Azovskuyu Guberniyu”, *Zapiski Odesskogo Obştestva İstorii i Drevnostey*, I. Cilt, 1844, ss.197-204.

KEPPEN, P., *Materialov Dlya İstorii İnorodtsev Evropeyskoy Rossii*, Tipografiı İmperatorskoy Akademii Nauk, Sankt Peterburg 1861.

KUTUZOV, M., “Ot Rusçuk do Konstantinopol (1793)”, *Ruski Pitepisi za Bilgarskite Zemi XVII-XIX vek*, Edit. M. Kozhuharova, İzdatelstvo na Oteçestveniya Front, Sofya 1986, ss. 57-65.

Otkrytie “Bratev-Slavyan”, Russkie Puteşestveniki na Balkanah v Pervoy Polovine XIX Veka, Sostavlenie, Predislovie, Biografiçeskie Spravki, Kommentarii i Zaklyuçitel'naya Statiya M. V. Belova, Nestor-Nestor, Sankt-Peterburg 2018.

PETRUŞEVSKIY, A., *Generalissimus Knyaz Suvorov, S Portretom, Tremya Faksimile i Kartoy*, V Treh Tomah, I. Cilt, Tipografiya M. M. Stayuleviça, Sankt Peterburg 1884.

Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo, XI. Cilt (Yanvari-12 İyulya 1711 goda), İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva 1962.

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda, XVI. Cilt (S 28 Yuli 1762 po 1765), Sankt Petersburg 1830.

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda, XXV. Cilt (1798-1799), Sankt Petersburg 1830.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS
HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda, XIII. Cilt (1749-1753), Sankt Petersburg 1830.

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda, XXIII. Cilt (1789 - 6 Noyabrya 1796), Sankt Petersburg 1830.

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda, XXV. Cilt (1798-1799), Sankt Petersburg 1830.

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii s 1649 goda, VI. Cilt (1720-1722), Sankt Petersburg 1830.

Polnoe Sobranie Zakonov Rosskiyskoy İmperii s 1649 goda, XIX. Cilt (1770 - 1774), Sankt Petersburg 1830.

Ruskie Polkovodtsy, P. A. Rumyantsev, II. Cilt (1768-1775), (ed.) P. K. Fortunova, Voennoe İzdatelstvo, Ministerstva Oborony Soyuzu SSR, Moskva 1953.

SNEGAROV, İvan, *Bilgarskite Zemi Prez Pogleda na Çuzhdi Piteşestvenitsi 1828-1853*, Akademiçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya 1997.

STANÇEV, M., *Bolgari v Rossiyskoy İmperii, SSSR, Stranah Baltii i SNG*, Statistiçeski Sbornik, I. Cilt (1711-2006), Akademiçeskoe İzdatelistvo İmenni Prof. Marina Drinova, Sofya 2009.

ŞİŞMANOV, İvan, "Stari Pituvaniya v Posoka na Rimskiya Voenen Pit ot Belgrad za Tsarigrad", *Sbornik za Narodi Umotvoreniya, Nauka i Knizhnina*, IV. Kitap, Dirjavna Peçatnitsa, Sofya 1891, ss. 320-483.

B. Araştırma Eserler

AKYAY, Bülent, "Yunan Milliyetçiliği", *Milliyetçiliğin Coğrafyaları-II, Bulgaristan Hindistan İran İtalya Macaristan Sırbistan Yunanistan*, (ed.) Yusuf Ziya Bölükbaşı, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, ss. 199-260.

ANDREEV, Andrey, "Pitişta za Formirane na İdeyata za "Dyado İvan" prez XVII vek.", *Epohi*, No: 2, 1995, ss. 71-78.

_____, “Pravoslavnata i Slavyanskata İdei na Fona na Bilgare-Ruskite Otnoşeniya prez XV-XIX vek.”, *Ivan Stoyanov: 60 Godini Otdadeni na İstoriyata i Vişeto Obrazovanie*, Universitetsko İzdatelstvo “Sveti Kiril i Metodiy”, Veliko Tırnovo 2009, ss. 97-113.

ARŞ, G. L., “Greçeskaya Emigratsiya v Rossiyu v Kontse 18-Naçale 19 vv.”, *Sovetskaya Etnografiya*, No: 3, 1967.

_____, *Eteristkoe Dvijenie v Rossii, Osvoboditelnaya Borba Greçeskogo Naroda v Naçale XIX v. i Russko-Greçeskie Svyazi*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1970.

_____, *Rossiya i Borba Grestii za Osvobodenie: ot Ekateriniy II do Nikolaya I, Oçerki*, İndrik, Moskva 2013.

_____, “Greki Ukrain na Perekrestkah İstorii”, *Elin Ukrain, Gazeta Federatsii Greçeskih Obştestv Ukrain*, Sentyabr, No: 8 (278), 2020.

BAÇİNSKA, O., *Ukrainske Naseleण्या Pridunayskih Zemel. 18.-Poçatok 20. St. (Zaseleण्या y Ekonomične Osvoennya)*, Astroprint, Odesa 2002.

BAGALEY, D. İ., *Kolonizatsiya Novorossiyskogo Kraya v Perve Şagi Ego Po Puti Kultitur, İstoriçeskiy Etyud*, Tipografiya G. T. Korçak-Novitskogo, Kiev 1889.

BAJOVA, A. P., *Russko-Yugoslavskie Otnoşeniya vo Vtoroy Polovine XVIII v.*, Nauka, Moskva 1982.

BELOVA, E. V., “Graniçar Novoy Serbii: Yujnoslavyanskaya Kolonizatsiya Rossii v 1740-1760-e gg.”, *Vestnik Rossiyskogo Universiteta Drujbi Narodov*, Seriya İstoriya Rossii, No: 1, 2008, ss. 82-94.

_____, *Migratsionnaya Politika na Yuge Rossiyskoy İmperiya i Pereselenie Bolgar v Novorossiyskiy Kray i Besarabiyu (1751-1871 g.)*, RGOTUPS, Moskva 2004.

BERNŞİTEYN, S. B., “İz İstorii Bolgarskih Posoleniy v Krimu (Po Materialam Odeskogo İstoriçeskogo Arhiva)”, *İzsledvaniya v Çest na Marin S. Drinov*, İzdatelstvo na Bilgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1960, ss. 273-280.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS
HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

_____, “Osnovnye Etapi Pereseleniya Bolgar v Rossiyu v XVIII-XIX Vekah.”, *Sovetskoe Slavyanovedenie*, No: 1, 1980, ss. 42-59.

BRİKNER, A., *İstoriya Ekateriny Vtoroy*, Tipografiya A. S. Suvorina, Sankt Peterburg 1885.

DEGTYAREV, Yuriy, “Skazanie o Zemle Slavyanoserbkskoy-Slavyanoserbiya, 1753-1764”, *Seoba Srba u Rusko Tsastvo Polovinom XVIII Veka*, Zbornik Radova sa Međunarodnog Naučnog Skupa u Novom Sadu, 7-9 Maya 2003, Srpsko-Ukainsko Društvo, Arhiv Voyvodine, Muzey Grada Novog Sada, Novi Sad 2005, ss. 222-242.

DERJAVİN, N. S., *Bolgarskie Kolonii v Rossii (Tavriçeskaya, Hersonskaya i Besarabskaya Gubernii)*, *Materiali po Slavyanskoy Etnografii*, Sbornik za Narodni Umotvoreniya i Narodopis, XXIX. Kitap, Dırjavna peçatnitsa, Sofya 1914, ss. 1-182.

DEYNİKOV, R. T., “K Voprosu o Vivode Hristian iz Krımskogo Hanstva v 1778 g.”, *Voprosy İstorii*, No: 4, 2014, ss. 153-168.

DOSTYAN, İ. S., “Balkanskiye Problemy v Russkoy Obştestvennoy Mıysli (Konets XVII - Pervaya Çetvert XIX v.)”, *Balkanskiye İssledovanie*, IX. Kitap, *Voprosy Sotsialnoy, Politiçeskoy i Kulturnoy İstorii Yugo-Vostoçnoy Evropy*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1984, ss. 63-74.

_____, “Politika Rossii v Balkanskom Voprose: Nekotorie Spornie Problemi İstoriografii”, *Slavyanovedenie*, No: 3, 2012, ss. 32-40.

_____, “Znaçenie Kyuçyuk-Kaynarcıyskgo dogovora 1775 goda v Politike Rossii na Balkanah”, *Vek Ekaterina II: Rossiya i Balkani*, Nauka, Moskva 1998, ss. 40-56.

DOYNOV, Stefan, “Bılgarskata Emigratsiya ot Vtorata Polovina na XVIII i Pırvoto Desetiletie na XIX. v. v Zemite na Sever ot Dunava”, *V Çest na Akademik Dimitir Kosev, İzsledvaniya po Shuçay 70 godini ot Rozhdenieto mu*, İzdatelstvo na Bylgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1974, ss. 81-89.

_____, “Bılgarski Preselvaniya v Yuzhna Rusiya prez 50-te godini na XVIII vek.”, *İstoriçeski Pregled*, No: 11, 1991, ss. 3-20.

_____, “Rusko-Turskite Voyni (1768-1856 g.) v Političeskata Sıdba na Bilgarskiya Narod”, *Voенno-İstoričeski Sbornik*, N: 2, 1981, ss. 13-29.

_____, *Bilgarite v Ukrayna i Moldova Prez Vizrazhdane (1751-1878)*, Akademično İzzdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, Sofya 2005.

DROBİJEV, C. Z., İ. D. Kovalçenko, A. V. Muravev, *İstoričeskaya Geografiya SSSR*, Vişşaya Şkola, Moskva 1973.

DROSNEVA, Elka, “Bilgarite v Ruskata İstoriopis ot XVIII v.”, *İstoričeski Pregled*, No: 2, 1984, ss. 86-102.

DRUGİNİNA, E. İ., *Severnoe Priçernomorie v 1775-1800 gg.*, Akademiya Nauk SSSR, İnstitut İstorii, Moskva 1959.

EŞİLLİ, N. V., “Antiosmanskie Vistupleniya Bolgar i Russko-Turetskie Voyni Vtoroy Polovini XVIII-Naçala XIX veka.”, *Vestnik Tverskogo Gosudarstvenogo Universiteta*, No: 2, Seriya İstoriya, 2015, ss. 154-162.

GENOV, Tsonko, “Rolyata na Rusiya v İstoričeskata Sıdba na Bilgariya”, *Bilgariya 681-1981*, Edit. Akademik Hristo Hristov, İzzdatelstvo na Oteçestveniya Front, Sofya 1981, ss. 258-270.

GRAÇEV, V. P., “Kım Vıprosa za Preselvaneto na Bilgari v Rusiya v Naçaloto na XIX. v. (1800-1806)”, *Bilgarskoto Vizrazhdane i Rusiya*, İzzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya 1981, ss. 264-287.

GROZDANOVA, Elena, “Bilgarite i Rusko-Turskite Voyni ot Vtorata Polovina na XVIII vek”, *Bilgariya v Sveta ot Drevnostta do Naşı Dni (Materiali ot II Kongres na Bylgarskoto İstoričesko Drujestvo, Ekim 1976)*, I. Cilt, İzzdatelstvo Nauka i İzkustvo, 1979, ss. 357-365.

HACİNİKOLOVA, Elena, *Bilgarskite Preselnitsi v Yuzhnite Oblasti na Rusiya 1856-1877*, İzzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya 1987.

HİTROVA, N. İ., “Çernogortsıy v Rossii vo Vtoroy Polovine XVIII v.”, *Çernogortsıy v Rossii*, İndrik, Moskva 2011, ss. 66-84.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS
HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

İGNATİEV, A. V., V. N. Ponomarev, G. A. Sanin, *İstoriya Vneşney Politika Rossii XVIII vek (ot Severnoy Voyni do Voyn Rosii protiv Napoleona)*, Mezhdunarodnie Otnoşeniya, Moskva 1998.

İstoriya Srpskog Naroda, Srbi u XVIII Veku, Çetvırta Kniga, I. Cilt, Srpska Knijevna Zadruga, Beograd 1986.

İVANOVA, Yu. V., (red.), *Greki Rossii i Ukraini*, Aleteyya, Sankt Peterburg 2004.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V. Cilt (1774-1912), 5. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.

KABUZAN, V. M., “Russkaya Etniçeskaya Territoriya v Blijnem Zarubeje i Subiektah Rossiyskoy Dederatsii v 18-20 vv. (1719-1899 gg.)”, *Mir Rossii*, No: 2, 1996, ss. 43-62.

_____, *Emigratsiya i Reemigratsiya v Rossii v XVIII - Naçale XX Veka*, Nauka, Moskva 1998.

_____, *Narodi Rossii v 18 veke, Çislenosti i Etniçeskiy Sostav*, Nauka, Moskva 1990.

_____, *Zaselenie Novorosii (Ekaterinoslavskoy i Hersonskoy Gubernii) v XVIII-Pervoy Polovine XIX veka (1719-1858 gg.)*, Nauka, Moskva 1976.

KAŞTENKO, S. G., “Vıselenie Hristian iz Krımskogo Hanstva v Rossiyu v 1778 g.”, *Uçenie Zapiski Tavriçeskogo Natsionalnogo Universiteta İm, V. İ. Vernadskogo, Seriya Yuridiçeskie Nauki, XIX. (LVIII.) Cilt, No: 2, 2006, ss. 29-35.*

KEPPEN, P., *Ob Etnografiçesкой Karte Evropeyskoy Rossii*, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, Sankt Peterburg 1852.

KLAUS, A., *Naşi Kolonii, Opiti i Materiali po İstorii i Statistike İnostrannoy Kolonizatsiii v Rossii*, Vipusk, Tipografiya V. V. Nusvalta, Sankt Peterburg 1869.

KLYUÇEVSKİY, V. O., *Leksii po Russkoy İstorii*, III. Kısım, Tipografiya V. O. Kirşbauma, Sankt Peterburg 1902.

_____, *Soçineniya v Devyati Tomah*, I. Cilt (*Kurs Russkoy İstorii*), I. Kısım, Mıysl, Moskva 1987.

KOSTİÇ, Mita, *Nova Srbija i Slavenosrbija*, Novi Sad 2001 (1. Baskı 1923).

KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

KRYUÇKOV, A. V., *Prisoedinenie Krıma k Rossii i Naçalnınyy Etap Ego Vklıuçeniya v Obştoımperskoe Prostranstvo (Poslednyaya Tret 18 - Naçalo 19 vv.)*, Dissertatsiya na Soiskanie Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriçeskih Nauk, Saratovskiy Gosudarstvenniy Universitetim, N. G. Çernişevskogo, Saratov 2006.

LEŞTİLOVSKAYA, İ. İ., “Serbiy v Rossii”, *Slavyanskıe Narodıy Yugo-Vostoçnyy Evroptıy i Rossii v XVIII v.*, (ed.) İ. İ. Leştilovskaya, Nauka, Moskva 2003, ss. 277-297.

_____, “Zaklyuçenie”, *Slavyanskıe Narodı Yugo-Vostoçnoy Evroptıy i Rossiya v XVIII v.*, (ed.) İ. İ. Leştilovskaya, Nauka, Moskva 2003, ss. 308-313.

LIYLOVA, M., *Vneşnepolitiçeskaya Deyatelinosti İmperatrıtsi Ekaterini Vtoroy Velikoy (1762-1796 gg.)*, Disertatsiya na Soiskanie Uçenoy Stepeni Doktora İstoriçeskih Nauk, Voenniy Universitet, Moskva 2011.

MARKEVİÇ, A., “Kratkiy Oçerk Deyatelnosti Generalıssımsa A. V. Suvorova v Krımu”, *İzvestiya Tavriçeskoy Uçenoy Arhivnoy Komıssii (God Pyatnadtsatıy)*, Tipografiya Tavriç. Gubern., Pravleniya, Simferopol 1901, ss. 1-26.

MEDVEDEVA, O. V., “Bolgarskie Pereseleniya v Rossıyu v Politike Rossiyskogo Gosudarstva v XVIII-Pervoy treti XIX vv.”, *Slavyanskiy Mir v Treti Tıtyyasçetlii. Rossii i Slavyanskıe Narodı vo Vremeni i Prostranstve*, İnstıtut Slavyanovedenie Rossiyskoy Akademii Nauk, Moskva 2009, ss. 20-40.

MİLÇEV, Volodimir, “Bolgarski Pereselentsi na Zemlyah Zaporozkih Kozakiv Pid Ças Rosiysko-Turetskoi Viyni 1768-1774 Pokiv: Mij

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS
HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

Antipatieyu ta Kompimentarnistyu”, *Bilgarite v Severnoto Priçernomorie. İzsledvaniya i Materiali*, IX. Cilt, 1. Sayı 1, İzdatelstvo na Velikotyrnovskiya Universitet “Sv. Sv. Kiril i Metodiy”, Odesa 2006, ss. 77-84.

MİRONOV, B. N., *Sotsialnaya İstoriya Rossii Perioda İmperii (XVIII-naçalo XX v.)*, *Genezis Liçnosti, Demokratiçeskoj Semii, Grajdanskoto Obştestva i Pravovogo Gosudarstva*, S. Petersburg 2003.

MİZİS, Yu. A. ve KAŞTENKO, S. G., “Problema Formirovaniya Russkogo Frontira na Yuge Rossii v 16 - Pervoy Polovine 18 v. v Otoçestvennoy İstoriografii”, *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta*, Seriya 2, Vipusk 1, 2011, ss. 9-16.

NİKİFOROV, K. V., “Greçeskiy Ugolok ‘Pestroy Russkoy İmperii’”, *Greki Balaklavıy i Sevastopolya*, İndrik, Moskva 2013, ss. 7-16.

NOVİÇEV, A. D., *İstoriya Turtsii*, I. Cilt (*Epoha Feodalizma, XI-XVIII Veka*), İzdanie Leningradskogo Universiteta, 1963.

OREŞKOVA, S. F., “Osmanskaya İmperiya i Rossiya v Svete ih Geopolitiçeskoj Razgraniçeniya”, *Voprosiy İstorii*, No: 3, 2005, ss. 34-46.

ORLOV, A. S., B. A. Georgiev, N. G. Georgieva, T. A. Sivohina, *İstoriya Rossii*, İzdanie Trete, Pererabotannoe i dopolnenoe, “Prospekt”, Moskva 2006.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 3. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.

PETROVSKİY, N. A., *Slovar Russkih Liçnyih İmen, Bolee 3000 imens*, İzdanie şestoe, stereotipnoe, “Russkie slovari”, “Astrel”, Moskva 2000.

PİNÇUK, S. A., “Balaklavskiy Greçeskiy Pehotny Batalön v Pervoy Çetverti XIX v.”, *Greki Balaklavıy i Sevastopolya*, İndrik, Moskva 2013, ss. 77-106.

PİSAREVSKİY, G., *İz İstorii İnostrannoy Kolonizatsii v Rossii v 18 v. (Po Neizdannim Arhivnim Dokumentam)*, Peçatnya A. İ. Snegirevoy, Moskva 1909.

POLONSKAYA-VASIĀENKO, N. D., “Īz Īstorii Yujnoj Ukrainy v 18 v., Zaselenie Novorossiyskoy Gubernii (1764-1775)”, *Īstoricheskie Zapiski*, No: 13, 1942, ss. 130-174.

_____, “Zaselenie Yujnoj Ukrainy v Seredine XVIII veka.”, *ĪstoriĀ-Marksist*, No: 5, 1941, ss. 30-46.

PRYAHĪN, Yu. D., “Nekotore Aspekt Poyavleniya v Krimu GreĀeskogo Pehotnogo Polka, Ego Razmeštenie v Balaklave, Slujbi Voinov-Grekov”, *Greki Balaklaviy i Sevastopolya*, Īndrik, Moskva 2013, ss. 57-70.

PYATĪGORASKĪY, G. M., “GreĀeskie Pereselentsi v Odesse v Kontse XVIII - Pervoy Treti XIX v.”, *Īz Īstorii Yazıka i Kulturi Stran Tsentralnoy i Yugo-VostoĀnoy Evropi*, Nauka, Moskva 1985, ss. 33-60.

Rossiya i Āernomorskie Prolivi (XVIII-XX stoletiya), (ed.) L. N. Nejinskiy, A. V., Īgnatiev, Mezhdunarodnie Otnošeniya, Moskva 1999.

RUDYAKOV, Pavlo, “Pereselenie Serbov v Rossii v XVIII Veke v Kontekste Ukrainsko-Serbskih Īstoricheskih Svyazey XVIII-XIX vv.”, *Seoba Srba u Rusko Tsastvo Polovinom XVIII Veka*, Zbornik Radova sa MeĀunarodnog NauĀnog Skupa u Novom Sadu, 7-9 Maya 2003, Srpsko-Uktainsko Društvo, Arhiv Voyvodine, Muzey Grada Novog Sada, Novi Sad 2005, ss. 359-376.

SEMENOVA, Ī. V., “UĀastie Bolgar v Rusko-Turetskih Voynah XVIII v.”, *Balkanskiy Īstoricheskiy Sbornik*, I. Cilt, Kišinev 1970, s. 319-351.

_____, *Knyajestva Valahiya i Moldaviya, Konets XIV-NaĀalo XIX v. (OĀerki VnešnpolitiĀeskoy Īstorii)*, Īndrik, Moskva 2006.

SEYDAMETOV, E. H., “Emigratsiya Krimskih Tatar v XIX-NaĀ. XX. vv.”, *Kultura Narodov PriĀernomoriya (Simferopoli)*, No: 68, 2005, ss. 30-33.

SKALKOVSKIY, A. A., *Hronologieskoe Īstorii Novorossiyskogo Kraya, 1730-1823*, I. Kısım (*s 1771 po 1796*), Gorodskoy Tipografii, Odessa 1836; II. Kısım (*s 1796 po 1823 god.*), Gorodskoy Tipografii, Odessa 1838.

_____, *Bolgarskie Kolonii v Besarabii i Novorossiyskom Krae, StatistiĀeskiy OĀerk*, Tipografii T. Neymana, Odessa 1848.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS
HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

SMİLYANSKAYA, E. B., M. B., Velijev, İ. M. Smilyanskaya, *Rossiya v Sredizemnomorie, Arhipelagskaya Ekspeditsiya Ekaterini II Velikoy*, İndrik, Moskva 2011.

SOLOVEV, S. M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, XIX. Cilt (*İstoriya Rossii v Tsarstvovsnie İmperatora Petra II i İmperatritsıy Annıy İoannovnyı*, I. Cilt), Universitetskoy Tipografii, Moskva 1869.

_____, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, I. Kısım, I-V. Cilt, 2. Baskı, İzdanıe Visočayşe Utverjdenıno Tovareştstva “Obştstvennaya Polza”, Sankt-Peterburg [1894].

_____, *Soçineniya, İstoriya Rossii s Drevnih Vremena*, XII. Kısım, Cilt XXIII-XXIV, Mıysl, Moskva 1993.

STOİLOVA, Tamara, “Kolonizatsiya Yuga Rossii v 60te Godıy XVIII Veka”, *Rossiysko-Bolgarskiye Nauçnyye Diskusii, Rossiyskaya i Bolgarskaya Gosudarstvenost: Problemy Vzaimodeystviya XIX-XXI vv.*, İnstıtut Slavyanovedeniya RAN, Moskva 2014, ss. 9-37.

_____, “Voennotopografskite Opisanıya na Bılgarskite Zemi prez Poslednata Tretina na XVIII vek.”, *Voenna-İstoriçeski Cbornik*, No: 1, 1981, ss. 121-123.

_____, “Za Rusko-Turskite Otnoşeniya sled Voynata ot 1768-1774 g.”, *İstoriçeski Pregled*, No: 1, 1982, ss. 59-68.

_____, “Dılgıyat Pıt na Rusiya Kım Balkanite (ot Vremeto na Petır I do 60te Godini na XIX Vek)”, *Mejdunarodna Nauçna Konferenciya Bılgariya i Rusiya, Mejdu Priznatelnostta i Pragmatizma, Dokladi*, İnstıtut po İstoriya Kım Bılgarskata Akademiya na Naukite, Forum Bılgariya-Rusiya, Sofya 2008, ss. 44-54.

_____, *Tretiyat Rim, Mirnite Reşeniya na Ruskata İmperska Politika v Yugoiztoçna Evropa prez XVIII v.*, Akademuçno İzdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, 2001.

ŞİMŞEK, Eyyub, “18. Yüzyılın Sonunda Rusya’nın İskân Politikaları ve Osmanlı Rumlarının Rusya’ya Göçü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI. Cilt 31, No: 2, 2016, 543-568.

ŞTEBALSKIY, P., “Potemkin i Zaselnie Novorossiyskago Kraya”, *Sbornik Antropologičeskih Statey o Rossii i Stranah ey Prilejaştih*, No: 3, 1868, ss. 130-143.

TRAYKOV, Veselin, “Rusko-Turskite Voyni prez XVIII-XIX v. i Preselvaneto na Bılgari na Sever ot Dunava”, *Voенno-İstoričeski Sbornik*, No: 3, 1986, ss. 3-21.

TURÇENKO, G. ve F. TURÇENKO, F., *Proekt “Novorossiya” 1764-2014 gg., Yubiley na Krovi, Vtoroe İzdanie, İspravlennoe i Dopolnennoe*, Zaporojkiy Natsionalniy Universitet, Zaporoje 2015.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım (*II. Selim’in Tahta Çıkışından Karlofça Andlaşmasına Kadar*), 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

_____, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, II. Kısım, *XVIII.Yüzyıl*, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

VELİKİ, Konstantin, *Stranitsi ot Minaloto na Bılgarskiya Narod*, İzdatelstvo na Oteçestveniya Front, Sofya 1987.

VİKTOROVNA, D. V., “Pereselenie Hristianskogo Naseleniya iz Krıma v Priazove v 1778-1780 gg.”, *Natsionalnaya Assotsiatsiya Uçenih (NAU)*, No: 54, 2020.

VİNOGRADOV, V. N. (ed.), *Vek Ekateriny II, Dela Balkanskie*, Nauka, Moskva 2000.

_____, “Diplomatiya Ekateriny Velikoy”, *Novaya i Noveyşaya İstoriya*, No: 3, 2001, ss. 131-150.

_____, “Ekaterina II i Proriyv Rossii na Balkanı”, *İstoriya Balkan, Vek Vosemnadtsatıy*, Nauka, Moskva 2004, ss. 112-135.

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA RUSYA'NIN BALKAN ORTODOKS
HRİSTİYANLARINA YÖNELİK GÖÇ POLİTİKASI

_____, “Tragediya na Reke Prut”, *İstoriya Balkan Vek Vosemnadtsati*, Nauka, Moskva 2004, ss. 55-63.

_____, “Voyna 1787-1791 gg. i Utverjdeniya Rossii na Balkanah”, *İstoriya Balkan Vek Vosemnadtsatiy*, Nauka, Moskva 2004, ss. 146-161.

VOROBIEVA, O. D., O. L., Ribakovskiy, L. L., Ribakovskiy, *Migratsionnya Politika Rossii: İstoriya i Sovremennosti*, Moskva 2016.

YONOV, Mihail, “Bılgarite i Antiosmanskata Koalitsiya ot Kraya na XVI i Naçaloto na XVII v.”, *Vekove*, No: 1, 1980, ss. 37-43.

_____, “Po Vıprosa za Politikata na Avstriya Kım Turtsiya i Politiçeskite Dvizheniya ot Kraya na XVI do Haçaloto na XVIII v.”, *İstoriçeski Pregled*, No: 5, 1956, ss. 27-53.

ZANETOV, Georgi, “Bılgarskite Kolonii v Rusiya”, *Perodiçesko Spisanie na Bılgarskoto Knizhovno Druzhestvo v Sredets*, XXXVII-XXXVIII. Kitap, Sredets 1890, ss. 177-194.